PARTICIPATIE EN MAAT-SCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

OPENBARE LES JUNI 2008

STIJN VERHAGEN

HOGESCHOOL UTRECHT

LECTORAAT/
PARTICIPATIE EN
MAATSCHAPPELIJKE
ONTWIKKELING

ISBN/EAN 978-90-8928-010-7

© Hogeschool Utrecht,
Kenniscentrum Sociale Innovatie
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder toestemming van de auteursrechthebbenden.

INLEIDING 3

1. BETEKENIS VAN PARTICIPATIE 9

1.1 Nieuw elan in de sociale sector 9
1.1.1 Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving 11
1.1.2 Van integratie naar participatie 15
1.2 Kanttekeningen bij het streven naar participatie 18

2. POTENTIE VAN DE SOCIALE SECTOR 23

2.1 Hoe functioneren sociale professionals? 23
2.2 Van evidence... 26
2.3 ...naar evidentie 29
2.4 Conclusie 33

3. MAATSCHAPPELIJKE INVALSHOEK VANUIT HET LECTORAAT 35

3.1 Interventies vooraf leveren meer op dan interventies achteraf 38
3.2 Bijvangst levert meer op dan hoofdvangst 41
3.3 Liever interventies buiten de sector dan binnen de sector 45
3.4 Individuele ondersteuning blijft belangrijk 48
3.5 Conclusie 50

4. BETEKENIS VAN HET LECTORAAT VOOR DE HOGESCHOOL EN ANDERE PARTIJEN 53

Curriculum Vitae 57
Noten 58
Literatuurlijst 62
Dankwoord 74
Colofon 76

“HET GEDRAG VAN MENSEN WORDT TOT OP GROTE HOOGTE BEPAALD DOOR DE CONTEXT WAARIN ZE ZICH BEVINDEN”

/ INLEIDING

Mensen zijn sociale wezens, en de context waarin zij zich bewegen bepaalt hun gedrag. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de klassieke experimenten naar conformisme van Solomon Asch (1951; 1952; 1956). Dit was een van de eerste onderzoeken waarmee ik als student sociale wetenschappen in aanraking kwam, en het gaat als volgt. Een groep van acht personen krijgt drie kartonnen verticale lijnen te zien, vastgeplakt op een schoolbord. Deze lijnen zijn duidelijk verschillend van lengte. Een van de personen uit de groep is proefpersoon, en denkt dat ook de anderen dat zijn. De onderzoeksleider heeft de overige personen echter geïnstrueerd. Naast de drie lijnen wordt nu een standaardlijn geplaatst. De opdracht is simpel: geef aan welke van de drie getoonde lijnen even lang is als de standaardlijn. De geïnstrueerde personen komen eerst aan de beurt, en maken een voor een – als geïnstrueerd – een verkeerde keuze. Dan is de proefpersoon aan de beurt. De kans dat deze het goede antwoord geeft, is slechts 24 procent. Maar liefst 76 procent van de proefpersonen wijst de lijn aan die hun voorgangers kozen. Aan de moeilijkheidsgraad van de opdracht ligt het niet. In controlegroepen waarin de deelnemers onafhankelijk van elkaar hun antwoord noteerden, is het aantal fouten namelijk minder dan één procent.

Dit experiment van Asch is vaak herhaald. Het demonstreert dat mensen geneigd zijn zich aan te sluiten bij het oordeel van de meerderheid, ook tegen beter weten in. Kennelijk beschikken mensen over een diepgewortelde behoefte zich te conformeren. Daarnaast – en daar is het mij om te doen – toont het experiment aan dat het gedrag van mensen in hoge mate wordt bepaald door de context waarin zij verkeren.

Deze openbare les, *Participatie en maatschappelijke ontwikkeling,* gaat over sociale professionals in het maatschappelijke domein en over de bijdrage die zij kunnen leveren aan de participatie van burgers in de Nederlandse samenleving[1]. Ik zal betogen dat de contextafhankelijkheid van het menselijk gedrag daarbij een

belangrijk element vormt. Participatie betekent 'deelhebben aan iets'. Met dat 'iets' wordt doorgaans verwezen naar de samenleving als geheel of naar een specifiek segment daarvan, zoals de arbeidsmarkt, de zorg, sociale netwerken of de politiek.

Als burgers *onvoldoende* deelnemen aan (segmenten van) de samenleving, kunnen er 'participatieproblemen' ontstaan. Die problemen lopen uiteen van integratieproblemen tot sociaal isolement of vrijwilligerstekorten. Burgers zijn in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor de mate waarin zij maatschappelijk participeren en de manier waarop ze dit doen. In tweede instantie kunnen sociale professionals eraan bijdragen dat participatieproblemen worden opgelost, verminderd of voorkomen. Dat kunnen maatschappelijk werkers of sociaalpedagogische hulpverleners zijn, maar ook sociaal-

Het experiment van Solomon Asch

juridisch dienstverleners, sociaal-cultureel werkers, jongerenwerkers of opbouwwerkers. Ook 'nieuwe' sociale professionals zoals huismeesters, wijkmanagers en (leer)krachten op de brede school kunnen hierbij een rol spelen. In de rest van deze rede spreek ik van sociale professionals (voor definities van de beroepsgroep zie Van Ewijk, Spierings en Wijnen-Sponselee 2007; Sprinkhuizen en Engbersen 2007).

Leeswijzer

De opbouw van deze tekst is als volgt. Hoofdstuk 1 gaat over de aanleiding van deze openbare les: het feit dat maatschappelijke participatie steeds belangrijker wordt in onze samenleving. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de ontwikkeling van een beschermende verzorgingsstaat naar een activerende participatiesamenleving. Deze ontwikkeling heeft gevolgen voor de sociale sector en dus ook voor de professionals die erin werken. Van sociale professionals wordt niet zozeer verwacht dat ze participatieproblemen aankaarten of oplossen; ze worden gezien als 'intermediairs' die burgers in staat stellen *zelf* verantwoordelijkheid te nemen. Sociale professionals worden dus geacht de individuele hulpvrager minder direct te ondersteunen en zich meer te richten op het versterken van de sociale netwerken van mensen en van de maatschappelijke contexten waarbinnen mensen zich begeven.

Hoofdstuk 2 verbindt de hoofdstukken 1 en 3, maar is ook zelfstandig te lezen. Het hoofdstuk gaat erover dat sociale professionals nog niet echt gewend zijn systematisch inzicht te bieden in de effecten van hun handelen, terwijl bijvoorbeeld beleidsmakers hen daar wel steeds meer op aanspreken. Ten eerste zet ik uiteen waarom het zo belangrijk is om de opbrengsten van hun interventies beter zichtbaar te maken. En dat niet alleen voor beleidsmakers, maar ook voor sociale professionals zelf en voor de cliënten/burgers die van hen afhankelijk zijn. Ten tweede werk ik uit hoe de opbrengsten van sociale interventies, beter dan nu gebeurt, zichtbaar kunnen worden gemaakt; en wat onderzoek daaraan kan bijdragen. Daarbij bepleit ik een omslag in het denken van evidence naar evidentie. Dit pleidooi vormt het fundament voor het type onderzoek dat vanuit het lectoraat wordt geambieerd.

In hoofdstuk 3 zet ik een aantal concrete onderzoeksprojecten op een rij die in het lectoraat ter hand zullen worden genomen. Bovendien werk ik de hoofdstelling van de oratie uit. Die luidt dat sociale professionals meer gebruik zouden kunnen maken van het inzicht dat het gedrag van mensen in belangrijke mate door contexten wordt bepaald. In het bijzonder zouden *maatschappelijke* contexten een grotere rol kunnen spelen bij het bevorderen van participatie van burgers. Nu grijpen de interventies van sociale professionals meestal *direct* aan op het gedrag van mensen, zoals therapieën om probleemgedrag tegen te gaan. Veel minder vaak worden interventies gedaan in een bredere, maatschappelijke context. Hoe zou dat wel kunnen gebeuren? En zou de participatie van burgers daarmee niet beter kunnen worden bevorderd dan met directe gedragsinterventies? Daarover formuleer ik vier stellingen. Elk van die stellingen licht ik toe met een van de lopende onderzoeksprojecten binnen het lectoraat. In combinatie met de algemene contouren van onderzoek die zijn geschetst in hoofdstuk 2, hoop ik zo een inspirerend en concreet beeld te geven van het onderzoek dat de komende jaren binnen het lectoraat zal worden uitgevoerd.

Ten slotte ga ik in hoofdstuk 4 in op de betekenis van het lectoraat voor de faculteit Maatschappij & Recht aan Hogeschool Utrecht, en voor partijen buiten de hogeschool.

“IN ONZE HUIDIGE PARTICIPATIE-SAMENLEVING HEBBEN SOCIALE PROFESSIONALS ANDERE ROLLEN DAN IN DE KLASSIEKE VERZORGINGSSTAAT”

1 / BETEKENIS VAN PARTICIPATIE

De samenleving (en dan vooral: de politiek en het beleid) hecht steeds meer belang aan de participatie van burgers. Dit heeft gevolgen voor de sociale sector. Zo lijkt hierdoor nieuw elan te ontstaan in de sociale sector (§ 1.1). Daaraan liggen ten minste twee ontwikkelingen ten grondslag: de omslag van een beschermende verzorgingsstaat naar een activerende participatiesamenleving (§ 1.1.1) en de toegenomen spanningen tussen (etnische) groepen in de Nederlandse samenleving (§ 1.1.2). Deze ontwikkelingen geven het werk van sociale professionals meer gewicht en meer urgentie. Daarnaast hebben ze gevolgen voor de *wijze waarop* sociale professionals (worden geacht te) werken. Zo zullen sociale professionals zich meer (moeten) gaan richten op het versterken van de maatschappelijke contexten waarbinnen mensen zich begeven. Daarmee bedoel ik de publieke ruimte waar mensen vertoeven (pleinen, straten, wijken) en de sociale infrastructuur die zij gebruiken (scholen, sportverenigingen, maatschappelijke organisaties). Bij het bevorderen van participatie van burgers zijn overigens ook duidelijke kanttekeningen te plaatsen (§ 1.2).

1.1 Nieuw elan in de sociale sector

De sociale sector heeft een forse legitimeringscrisis doorgemaakt. Deze ontstond eind jaren zeventig, toen onder meer Achterhuis (1979) zijn twijfel uitte over de waarde van de sociale sector (in het bijzonder de welzijnssector). Professionals zouden vooral bezig zijn met hun eigen belangen, de samenleving medicaliseren en burgers afhankelijk maken en bevoogden in plaats van ze stimuleren eigen verantwoordelijkheden te nemen (Illich 1977; Foucault 1978). Anderen voegden daaraan toe dat de welzijnssector te duur zou zijn. Algemeen zou gelden dat de op Keynesiaanse principes gebaseerde economie van de verzorgingsstaat te duur, verspillend en inefficiënt zou zijn (Van Doorn en Schuyt 1978). Overheidsuitgaven zouden niet moeten worden gezien als sociale investeringen die mogelijk in de toekomst worden terugbetaald, maar als kosten die eerst en vooral op de begroting drukken (Clarke en Newman 1997).

Het welzijnswerk werd als kostenpost gezien, en er is veel op bezuinigd. Veel meer dan bijvoorbeeld op de gezondheidszorg, die eveneens als 'onbeheersbaar' werd beschouwd (Duyvendak 2002).

Maar de laatste tijd herstelt de sector zich. Sociale wetenschappers als Tonkens (2003), Knijn (2004), Duyvendak (2004), De Winter (2005) en Blokland (2006) lijken de sector nieuw vertrouwen te hebben gegeven. Hun analyses van 'burgerschap' en 'participatie' hebben de sector ertoe aangezet nieuwe concepten en methodieken te ontwikkelen (Broekman 2004; Spinder et al. 2007). Bijvoorbeeld methodieken die, nadrukkelijker dan voorheen, de eigen mogelijkheden en eigen verantwoordelijkheid van cliënten stimuleren of die hun sociale netwerk weten aan te spreken.[2] Of methodieken waarin werkpraktijk en praktijkonderzoek doorlopend aan elkaar worden gekoppeld.[3] Niet alleen wetenschappers en professionals, maar ook bestuurders en beleidsmakers lijken weer meer vertrouwen te hebben in de sociale sector. Zo werd in 2007 de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) geïntroduceerd, ook wel de 'participatiewet' genoemd, die impliciet het belang van de sociale sector benadrukt. In datzelfde jaar werd bovendien een programmaminister voor Jeugd en Gezin beëdigd, een domein dat nooit eerder over een eigen minister beschikte. In het beleidsprogramma van het kabinet-Balkenende IV vormt het bevorderen van sociale cohesie en maatschappelijke participatie verder een van de zes hoofdpijlers (Ministerie van Algemene Zaken 2007).

Niet *alle* signalen zijn echter positief. Zo wordt de programmaminister voor Jeugd en Gezin wel verweten dat hij te veel met jeugdzorg en te weinig met jeugdwelzijn bezig is. En de WMO lijkt in de praktijk soms meer een zorgwet dan een participatiewet. Als we afgaan op de berichten in de media dan is de WMO zelfs niet veel meer dan huishoudelijke zorg (Mootz en Verhagen 2007a). Bovendien klinkt vanuit een aantal werksoorten – opbouwwerk, sociaal-cultureel werk, jongerenwerk – nog altijd het geluid dat bezuinigingen, ambtelijke verkokering of aanbestedingsperikelen goed werk onmogelijk maken. Daartegenover horen we klachten van een deel van de bestuurders over de kwaliteit van deze werksoorten. Engbersen spreekt van een *sleeping giant* (zie SPR 2007).

De sociale sector is volgens hem verwaarloosd door te lage budgetten, maar heeft zichzelf ook kwetsbaar gemaakt door taken onvoldoende uit te voeren.[4] Niettemin signaleert Engbersen ook positieve ontwikkelingen die de kans vergroten dat de reus op tijd zal ontwaken, zoals de mogelijkheden die de WMO biedt om vrijwilligerswerk en actief burgerschap te stimuleren (Uyterlinde, Neefjes en Engbersen 2007). Ik volsta hier met de constatering dat in de sociale sector over het algemeen nieuw elan lijkt te ontstaan. Achter deze dynamiek in de sociale sector gaan minstens twee grotere maatschappelijke ontwikkelingen schuil: de ontwikkeling van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving en de ontwikkeling van integratie naar participatie.

1.1.1 Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving
De beschermende verzorgingsstaat wordt gestaag omgebouwd naar een activerende participatiesamenleving. Daarmee verandert ook het denken over burgerschap. Burgerschap werd voorheen vooral politiek geduid; de belangrijkste kenmerken waren het recht om te stemmen en de plicht om belasting te betalen. De afgelopen vijfentwintig jaar – maar juist ook de laatste paar jaar – heeft het sociale burgerschap een opmars gemaakt (Van Ewijk 2003). In de jaren zeventig lag het accent nog bijna uitsluitend op de rechten van de burger. In de jaren tachtig werden daaraan de plichten van burgers toegevoegd, bijvoorbeeld door van hen inzet te verlangen voor werk en voor een uitkering. Er ontstond een sterkere gerichtheid op herintreding van (gedeeltelijk) arbeidsongeschikten. Uitkeringsgerechtigden kregen een sollicitatieplicht en de plicht om passende arbeid te aanvaarden.

Vanaf het eind van de jaren tachtig deed het sociale burgerschap zijn intrede in drie fasen. In de eerste fase, die van de zelfverantwoordelijke burger, kwam het accent te liggen op zijn eigen verantwoordelijkheid, voor zijn eigen gezondheid, zijn eigen zorg en zijn eigen inkomen (kabinet-Lubbers II). De tweede fase was die van de medeverantwoordelijke burger die niet alleen verantwoordelijkheid neemt voor zichzelf maar ook voor zijn naasten en zijn directe omgeving (kabinet-Lubbers III). Mantelzorg, vrijwilligerswerk en de *civil society* kregen gaandeweg meer waardering. Deze fase zette

zich door onder de kabinetten-Kok, ook al vonden deze kabinetten ook het sociaaleconomische domein heel belangrijk: 'werk, werk, werk' was zelfs het credo van het eerste paarse kabinet.

Rond de eeuwwisseling (laatste kabinet-Kok; kabinet-Balkenende I) is er een derde fase ingegaan, die van de participerende burger. De participerende burger heeft het recht – in ieder geval in theorie – om volwaardig deel te nemen aan de samenleving. Wetgeving, gemeenten en professionals stellen hem daartoe ook in de gelegenheid. Karakteristiek voor deze fase is de introductie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO). De WMO heeft als doel te bevorderen dat alle mensen 'meedoen' in de samenleving. 'Meedoen' in de zin van mee*doen*, mee*helpen* en mee*denken* (Mootz en Verhagen 2007b). Mee*doen* door bijvoorbeeld gebouwen toegankelijker te maken voor mensen met beperkingen. Mee*helpen* door vormen van respijtzorg te introduceren voor bijvoorbeeld vrijwilligers en mantelzorgers. Mee*denken* door burgerparticipatie in beleid te stimuleren, bijvoorbeeld door WMO-adviesraden, participatieplatforms, klankbordgroepen en overige vormen van interactieve beleidsvorming in het leven te roepen. Maar ook buiten de WMO is 'de participerende burger' een terugkerend streven in beleid, zoals op het vlak van integratie (zie intermezzo 1) en op het vlak van re-integratie – om mensen die aan de kant staan weer bij de samenleving te betrekken.

Intermezzo 1 Meedoen en integratie

Veel autochtone Nederlanders voelen zich een speelbal van ontwikkelingen die tornen aan de Nederlandse identiteit. Met name de toenemende zichtbaarheid van de islam ervaren zij als bedreigend. Als autochtonen wordt gevraagd of ze minderheden als buren zouden willen hebben, antwoordt 40 procent ontkennend (SCP 2007a). Veel allochtonen voelen zich op hun beurt niet geaccepteerd als burger van de Nederlandse samenleving, ook niet als zij in Nederland zijn geboren en getogen. Van de Nederlands-Marokkaanse jongeren voelt 76% zich 'totaal' of 'vooral' Marokkaan; 0% voelt zich totaal of vooral Nederlander en 26% voelt zich beide (WRR 2007, p. 177). Soortgelijke cijfers gelden voor Turkse jongeren. Kennelijk voelen deze jongeren zich uitgesproken verbonden met

een van hun twee identiteiten. 'Separatie' heet dat in sociaalpsychologisch jargon (Berry 1997). Separatie *hoeft* geen negatieve individuele of maatschappelijke consequenties te hebben, maar kan wel ontwrichtend zijn. Maar het is voor deze jongeren wel van vitaal belang om te voelen dat ze ergens bij horen. Daarom zijn 'ambivalente identificaties', gebrekkige of afwezige gevoelens van verbondenheid met zowel de ene (Marokkaanse) als de andere (Nederlandse) identiteit waarschijnlijk destructiever dan separatie. Als niet wordt voldaan aan de basale behoefte om je ergens 'thuis te voelen', als het gevoel 'erbij te horen' en 'mee te mogen doen' niet aanwezig is, dan worden de risico's op emotionele problemen en gedragsproblemen groter (Stevens 2003; Stevens et al. 2007). Dit is een negatief scenario met vervreemding van de samenleving, radicalisme en gebruik van geweld als uiterste consequenties (Stern 2003; Buijs, Demant en Hamdy 2006). Daarom is 'meedoen' zo'n belangrijk thema in het huidige integratiebeleid. *Zorg dat je erbij hoort!* luidt de ondertitel van de *Integratienota 2007-2011*, waarin onder meer centrale pijlers zijn: segregatie tegengaan, discriminatie bestrijden en burgerschap en interetnisch contact bevorderen (VROM 2007).

Deze verschuiving van politiek naar sociaal burgerschap heeft consequenties voor de verhouding tussen overheid en samenleving. Die verhouding wordt minder hiërarchisch en minder verticaal. Zo is het uitgangspunt van de WMO dat gemeenten geen verantwoording meer afleggen aan het Rijk, maar direct aan burgers en de gemeenteraad. Burgers, professionals en instellingen moeten op hun beurt niet het Rijk, maar de gemeenten aanspreken op mogelijkheden tot verbetering. Ook in sectoren als het openbaar bestuur, de media en het onderwijs wordt steeds meer horizontaal verantwoording afgelegd (Schillemans 2007). Dit past bij een samenleving waarin instellingen zich eerder richten op burgers en op elkaar dan op de centrale overheid. In zo'n samenleving manifesteert zich een kluwen van actoren in relatief onoverzichtelijke patronen. Met Boutellier (2007) kunnen we misschien spreken van een 'nodale orde': een orde van dynamische en veranderende netwerken tussen maatschappelijke instellingen, marktpartijen en burgers in relatief horizontale verhoudingen (vgl. Castells 2004).

We worden dus steeds meer een netwerksamenleving. Dit heeft ook gevolgen voor de rol die sociale professionals in de samenleving vervullen. Meer dan in de klassieke verzorgingsstaat wordt van hen verwacht dat zij het sociale weefsel van de samenleving helpen versterken. Maatschappelijke contexten verstevigen wordt steeds belangrijker, en organisaties als buurthuizen, scholen, winkels of bewonersorganisaties zijn daarbij belangrijke, verbindende knooppunten, die mensen in de gelegenheid stellen elkaar te ontmoeten. Door dit soort structurele 'gelegenheden' te creëren, te stimuleren, beter te benutten of te verfijnen, kan de participatie van burgers mogelijk beter worden bevorderd dan met 'weer een campagne' of 'nog een project' (Blokland 2006; Schillemans, Verhagen en Blokland 2006).

Hoe moeten sociale professionals in deze samenleving omgaan met sociale problemen? In elk geval wordt van hen verwacht dat zij burgers actief betrekken bij het aanpakken daarvan. Ze hoeven deze problemen niet zozeer aan te kaarten of op te lossen, maar worden gezien als *operators* of intermediairs die burgers in staat stellen zich met elkaar te verbinden, om op die manier *zelf* initiatieven te kunnen nemen. Niet 'u vraagt, wij draaien' is het uitgangspunt, maar vragen als 'Wat kan ik als dienstverlener doen om u te helpen het probleem op te lossen?' (Steyaert et al. 2005). Dit betekent dat sociale professionals de individuele hulpvrager minder direct moeten ondersteunen en zich meer moeten gaan toeleggen op het toerusten van de sociale netwerken van mensen, en op het versterken van de bredere, maatschappelijke context die mensen in staat stelt te participeren in de samenleving (Kwekkeboom en Wijnen-Sponselee 2007). Concreet zou dat (in samenwerking met beleidsmakers) kunnen leiden tot minder drempels op straat of betere toegang van winkels, woningen en andere gebouwen (Mootz 2008). Of tot aantrekkelijkere ontmoetingsplaatsen voor mensen zoals speelplaatsen, bibliotheken en brede scholen. Collectieve voorzieningen als deze kunnen soms voorkomen dat mensen een beroep op individuele voorzieningen doen. Ook zouden verbindingen met het bedrijfsleven kunnen worden gelegd. Bijvoorbeeld door postbedrijven te wijzen op het belang van (meer) lage brievenbussen, zodat ook mensen in een rolstoel de post kwijt kunnen.

Maatschappelijke contexten stellen mensen in staat te participeren

Tot slot past het in een netwerksamenleving dat professionals bereid zijn over de grenzen van de eigen autonomie of in ieder geval de eigen instelling heen te kijken. Daarom zien we nu bijvoorbeeld welzijnsinstellingen 'zorgdiensten' leveren, zoals het afleggen van huisbezoeken om mensen in sociaal isolement op te sporen. Zorginstellingen leveren op hun beurt 'welzijnsdiensten', zoals maaltijdservice, klussendiensten of sociale alarmering. Hetzelfde geldt voor woningcorporaties. Die leveren diensten als schuldhulpverlening, zorgwonen, bemiddeling bij burenconflicten en re-integratietrajecten, die voorheen werden uitgevoerd door sociaaljuridische professionals en welzijnswerkers (Van Arum et al. 2006). Daarbij moeten professionals hun prestaties steeds meer vergelijken met die van andere instellingen of eerdere perioden en deze zichtbaar maken voor een breder publiek.

1.1.2 Van integratie naar participatie

De tweede maatschappelijke ontwikkeling die de toegenomen dynamiek in de sociale sector kan verklaren, is de toegenomen pluriformiteit van de samenleving. Dit heeft de afgelopen periode tot hoog oplopende spanningen geleid. Cultureel 'anders zijn' wordt sinds midden jaren negentig steeds meer gezien als problematisch. Sinds *Het multiculturele drama*, het roemruchte essay van Scheffer

(2000), wordt behoud van culturele identiteit wijdverbreid opgevat als een bedreiging voor de cohesie in de samenleving. Deze opvatting kwam in een dramatische stroomversnelling terecht na de aanslagen van 11 september en de moorden op Pim Fortuyn (2002) en Theo van Gogh (2004). De toon van het publieke debat is gepolariseerd en verhard, en dat is ook in het buitenland opgemerkt. *Dutch confront limitations of their tolerance*, kopte de New York Times op 10 november 2004. *Dutch facade of tolerance under strain*, was de titel van een artikel in de International Herald Tribune van 17 oktober 2005. De 'film van Wilders' leverde al voor de vertoning vele afwijzende reacties op, zowel nationaal als internationaal.

Toenadering en polarisatie tussen bevolkingsgroepen

Wat betekent deze ontwikkeling voor sociale professionals? Onder andere dat beleidsmakers ze met nog meer nadruk dan voorheen vragen te werken aan een verbeterde verstandhouding tussen groepen in de Nederlandse samenleving. Misschien is de belangrijkste opdracht voor professionals daarbij wel te laten zien dat spanningen tussen bevolkingsgroepen niet alleen moeten worden begrepen als tegenstellingen tussen cultureel verschillende groepen, maar ook als tegenstellingen tussen sociaaleconomische klassen (Engelen 2008; De Jong 2007). Dan staat niet de afkomst van mensen centraal, maar gaat het juist om hun mogelijkheden

voor maatschappelijke en economische participatie. En daar is bijvoorbeeld op in te haken door kansen te bieden op scholing, arbeid en inkomen (SER 2007; Lubbers 2007). Dan staat niet integratie van burgers voorop, maar participatie. En dan gaat het niet in de eerste plaats om de etnische achtergronden van mensen, maar om hun deelname aan onderwijs, werk, sport, bestuur of overige domeinen van de sociale infrastructuur (zie intermezzo 2).

Intermezzo 2 Leren in een maatschappelijke context
Volgens Piet Boekhoud, directeur van het Albeda College (ROC) in Rotterdam, streven jongeren drie g's na: gewin, geluk en gemak. Daarvoor in de plaats worden op het Albeda vier v's gesteld: vertrouwen, verantwoordelijkheid, verbinden, veiligheid. 'Een van de belangrijkste dingen die wij leerlingen bijbrengen is arbeidsidentiteit', vertelt Boekhoud. 'Snappen wat werken is, snappen dat het een plek in je leven heeft.' Voor veel jongeren in Rotterdam Rijnmond is dat een groot probleem. 'Ze groeien op in woonwijken waar bijna geen activiteit is.' In de aanpak van het Albeda zijn de leerling en zijn of haar loopbaan belangrijker dan de lesstof. 'De aanpak is samen te vatten onder de noemer "contextrijk leren".' De school biedt een leeromgeving waarin de leerling zo veel mogelijk in de echte arbeidssituatie terechtkomt. Nauw contact met bedrijven is belangrijk. 'Als de leerlingen niet naar school komen, brengen wij de school naar de leerlingen', zegt Boekhoud. Op verschillende locaties in de stad, bijvoorbeeld het Zuidplein, waar een winkelcentrum is, werken en leren de jongeren van het Albeda (bron: WRR 2007, p. 122-123).

Samengevat: in de sociale sector lijkt over het algemeen nieuw elan te zijn ontstaan. Daaraan liggen ten minste twee ontwikkelingen ten grondslag. In de eerste plaats is de verzorgingsstaat omgebouwd tot een participatiesamenleving/netwerksamenleving. Voor sociale professionals betekent deze verschuiving dat zij zich meer moeten gaan toeleggen op het toerusten van de sociale netwerken van mensen, en op het versterken van de bredere, maatschappelijke context die mensen in staat stelt te participeren in de samenleving. In hoofdstuk 3 gaan we hier nader op in. Er blijkt namelijk nog maar weinig bekend te zijn over de manier waarop sociale professionals

in maatschappelijke contexten zouden kunnen interveniëren.
In de tweede plaats geven de (vermeende) culturele contrasten tussen groepen in de Nederlandse samenleving de sociale sector een impuls: hedendaagse professionals zullen de communicatie en verstandhouding tussen bevolkingsgroepen moeten helpen verbeteren. Deze taak op zichzelf is voor hen niet nieuw, maar zij moeten dit doen onder wezenlijk andere maatschappelijke condities. Daarbij kunnen zij zich beter niet richten op de afkomst van mensen, maar op hun overeenkomsten; beter niet op hun integratie, maar op hun mogelijkheden voor maatschappelijke en economische participatie.

1.2 Kanttekeningen bij het streven naar participatie

Bij het streven naar participatie zijn echter ook enkele kanttekeningen te plaatsen. Tot eind jaren negentig werd participatie vooral gezien als *arbeidsmarkt*participatie, bedoeld om armoede, werkloosheid en afhankelijkheid van bijstand te voorkomen. Dit is nog steeds een belangrijk streven, maar daarnaast is het accent in toenemende mate komen te liggen op *maatschappelijke* participatie. Juist deze vorm van participatie heeft een centrale positie in het beleidsprogramma van het kabinet-Balkenende IV. Het kabinet zet zich in voor 'een samenleving waarin mensen kunnen meedoen en worden gewaardeerd om wie ze zijn en niet om wat ze zijn. [...] Om dit te realiseren moeten participatie, emancipatie, integratie en de zorg voor elkaar bevorderd worden. Het versterken van de sociale samenhang betekent investeren in mensen en in de manier waarop mensen met elkaar en met hun leefomgeving omgaan' (Ministerie van Algemene Zaken 2007, p. 41-42).

Voor het kabinet is maatschappelijke participatie dus een middel om sociale samenhang te bereiken. De vraag is natuurlijk of de Nederlandse samenleving op dit moment inderdaad een cohesieprobleem heeft. Is er sprake van desintegratie? Dreigen er conflicten? Zijn er groepen die 'er niet meer bijhoren'? Het gaat te ver deze vragen hier te beantwoorden, maar het is goed te beseffen dat het met de sociale samenhang soms minder ernstig is gesteld dan in bijvoorbeeld mediaberichtgeving of politieke debatten naar voren komt. Voordat we participatie gaan inzetten om de

sociale cohesie te bevorderen, zullen we dus eerst altijd een zorgvuldige probleemanalyse moeten maken. *Is* er een cohesieprobleem? In welke mate en in welke sectoren treffen we het aan? Kan participatiebevordering het probleem oplossen of zijn er andere middelen die mogelijk effectiever zijn?

Een ander punt luidt dat er niet alleen een gebrek maar ook een teveel aan sociale samenhang kan bestaan. Pogingen de samenleving bijeen te houden kunnen met andere woorden hun doel voorbijschieten. Dan ontstaat er een samenleving met een bovenmatig streven naar inclusie, die loyaliteit van alle betrokkenen eist. In zo'n samenleving worden degenen die niet tot de gemeenschap behoren, algauw beschouwd als vreemdeling, allochtoon, gestoorde of vijand (Schuyt 2006). Walzer (2004) spreekt in dit verband van *involuntary associations*, Granovetter (1973) van *strong ties* en Duyvendak en Hurenkamp (2004) van 'zware gemeenschappen'. Tonkens (2006) wijst op haar beurt op de hoge verwachtingen die in het kader van de WMO aan burgers worden gesteld. Burgers worden geacht actief én verantwoordelijk én zorgzaam én fatsoenlijk te zijn, en ook nog te participeren in beleid. Docters van Leeuwen tot slot, beschrijft wel heel plastisch dat het inclusiedenken al snel een groot dorp maakt van Nederland 'waar bibelebons gelukkige Nederlanders samen liedjes zingend in de file staan, op weg naar hun zelfontplooiend werk, om 's avonds terug te keren naar hun partner, met wie ze eerst bibelebonse knuffelsex hebben, maar niet te lang want de politiek wacht. Die bibelebonse leuke nieuwe wethouder heeft namelijk een kringgesprek georganiseerd …' (2007, p. 4).

Intermezzo 3 De keerzijde van het grote dorp

Nederland is geen groot dorp en zal dat ook nooit worden. Wie zo'n samenleving wel nastreeft, bereikt waarschijnlijk het tegendeel, zo schrijft de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in zijn rapport *Identificatie met Nederland* (2007). De raad wijst hierin op de risico's van een al te stringente verankering van de Nederlandse identiteit, zoals in de verplichte inburgeringscursussen waarin de Nederlandse normen en waarden, gewoonten en gebruiken steeds nadrukkelijker worden overgebracht.

Dit geldt ook voor de (verplichte) naturalisatieceremonie die de minister van Justitie in 2006 in het leven riep om te onderstrepen hoe belangrijk het is om trots te zijn op Nederland. Maar ook de attitude tegenover de dubbele nationaliteit kan hierbij als illustratie dienen. In steeds bredere kring wordt het gezien als teken van loyaliteit met Nederland als iemand afstand doet van de nationaliteit van zijn land van herkomst. Sociaalpsychologisch onderzoek (Eriksen 2002; Stets 2006) wijst echter uit dat hun land van herkomst voor migranten 'een sterke emotionele *footprint* is, die niet zomaar aan de kant geschoven kan worden, zelfs al zouden ze dat willen' (WRR 2007, p. 181). Als mensen gedwongen worden hun eigen achtergrond af te zweren, kan dit zelfs leiden tot gevoelens van krenking en buitensluiting.

Wie participatie van burgers wil bevorderen, kan dus maar beter niet verlangen naar een al te inclusief idee van gemeenschap. Het lijkt zinvoller om lichte gemeenschappen, *weak ties* en *voluntary associations* na te streven.[5] In dergelijke gemeenschappen zijn de verbindingen tussen mensen stevig, maar kan er ook gemakkelijk afscheid van worden genomen. Opbouwwerkers, sociaal-cultureel werkers, jongerenwerkers en overige 'gemeenschapswerkers' kunnen lichte gemeenschappen helpen bevorderen. Maar óf ze dat ook moeten doen en hoe ze dit dan het beste kunnen doen, wisselt per tijdstip, per situatie, per context. Doorgaans beslissen burgers natuurlijk zelf of ze gemeenschappen vormen. De taak van professionals ligt meestal één stap daarvoor, namelijk als verbindingen gelegd worden waaruit gemeenschappen kunnen ontstaan. En ook in de stap erna: als er ontsnappingsmogelijkheden gecreëerd moeten worden uit beknellende gemeenschappen. Daarbij spelen vragen als: Wanneer moet ik als professional ingrijpen en wanneer niet, en welke manier van ingrijpen heeft de grootste kans op succes? Wanneer is er sprake van verwaarlozing van burgers en wanneer van een eigen levensstijl? Wanneer leidt het terugtrekken van burgers in de eigen groep tot isolement en wanneer gaan er juist positieve effecten van uit (emancipatiethese)? Beschik ik als professional over mogelijkheden om verbeteringen te realiseren?

Professionals beschikken over waardevolle *tacit knowledge* als het gaat om dit soort kwesties. Maar hun vaardigheden om deze *tacit knowledge* ook te expliciteren, blijven daarbij achter (Van Doorn 2008). Beslissingen blijven daardoor soms nog te veel hangen op het niveau van de eigen intuïtie en eigen ervaring. En dat houdt het risico in dat er een sfeer ontstaat van goede bedoelingen, maar weinig resultaten (Menger 2007).

“MEER INZICHT GEVEN IN DE OPBRENGSTEN VAN SOCIALE INTERVENTIES IS EEN MANIER OM HET SOCIAAL WERK VERDER TE PROFES-SIONALISEREN”

2 / POTENTIE VAN DE SOCIALE SECTOR

Waarom is het belangrijk een sfeer van goede bedoelingen te vermijden en hoe kunnen we die sfeer overstijgen? Hoe kunnen sociale professionals overtuigend inzicht bieden in de opbrengsten van hun interventies? Daarover gaat dit hoofdstuk. In paragraaf 2.1 zet ik uiteen waarom (en voor wie) sociale professionals beter zichtbaar zouden moeten maken wat hun interventies opbrengen.
In paragraaf 2.2 ga ik in op de roep van wetenschappers en beleidsmakers om meer bewijsmateriaal voor de effectiviteit van interventies. Die roep gaat nogal eens gepaard met de neiging alle kaarten te zetten op kwantitatief evidence-based onderzoek. Gezien de aard van sociale interventies is dit echter weinig zinvol. Daarom werk ik in paragraaf 2.3 uit dat wie een realistisch en bruikbaar beeld van de opbrengsten van sociale interventies wil geven, de evidence-based benadering ruimer zal moeten opvatten. Daarbij bepleit ik een omslag in het denken van evidence naar evidentie. De onderzoeksbenadering die in dit hoofdstuk wordt uitgewerkt, is ook de benadering die het lectoraat van plan is te gaan hanteren.
In hoofdstuk 3 licht ik dit toe aan de hand van een aantal lopende onderzoeksprojecten.

2.1 Hoe functioneren sociale professionals?

Sociale professionals zijn nog niet echt gewend om openlijk en systematisch inzicht te bieden in de opbrengsten van hun interventies. Dit geldt voor sociale interventies in het algemeen, dus ook voor interventies op het vlak van participatie. De vele integratieprojecten die bijvoorbeeld de afgelopen jaren in het leven zijn geroepen, zijn zelden bestudeerd. Er valt dus ook weinig met zekerheid te zeggen over het nut van deze projecten (SCP 2007b). Evenmin is er veel bekend over het effect van de vele criminaliteitsbestrijdende maatregelen die de afgelopen vijfentwintig jaar zijn genomen, hoe belangrijk burgers het ook vinden dat onveiligheidsgevoelens worden teruggedrongen (Wittebrood en Van Beem 2004). Voor jeugdzorginterventies is de conclusie niet anders. Wat dragen deze interventies bij aan de kansen voor jongeren op maatschappe-

lijke participatie? Er is veel kennis, maar niet over de resultaten. En dat terwijl pleegouders en ambulante of residentiële instellingen soms jarenlang energie in de kinderen hebben gestoken (Boendermaker et al. 2006).

De relevantie, het succes, maar ook de beperkingen en mislukkingen van het werk van sociale professionals zijn dus onvoldoende duidelijk. Bovendien worden ze niet geëtaleerd aan een breder publiek. Deze onduidelijkheid moet een van de redenen zijn dat sociale professionals niet altijd op waardering kunnen rekenen. Hoewel iedereen het er in grote lijnen wel over eens is dat sociaal werk nodig en belangrijk is, blijken gemeenten, burgers, opdrachtgevers en financiers nog onvoldoende een positief beeld te hebben over hoe de sociale sector functioneert (De Boer en Duyvendak 2004; Spierings en Steketee 2004).

Meer inzicht geven in de opbrengsten van de interventies is een manier om de beeldvorming over sociale professionals positief te beïnvloeden. Maar er zijn nog drie andere redenen waarom het belangrijk is om beter te laten zien wat hun werk opbrengt. De eerste reden is de bescherming van de cliënten/burgers die van sociale professionals afhankelijk zijn (Knijn 2005). Sociale professionals hebben als opdracht de zelfredzaamheid van burgers te bevorderen en maatschappelijke participatie te realiseren voor mensen die daartoe op eigen kracht niet in staat zijn. Daarbij dienen zij wetenschappelijk en methodisch verantwoord te werken. Dat lijkt een open deur, maar gebeurt soms nog te weinig. Het gevolg is dat sociale professionals als semi-, quasi-, pseudo- of subprofessionals worden gekwalificeerd (Macdonald 1995). Burgers/cliënten verdienen echter ‘echte’ professionals, zou je kunnen zeggen: professionals die over de mogelijkheden en de grenzen van hun vak duidelijk en betrouwbaar weten te communiceren (vgl. Knijn en Verhagen 2007).

De tweede reden is de rol die sociale professionals (zouden kunnen) vervullen bij beleidsvorming. Beleidsmakers zijn geneigd vooral de kosten van sociale voorzieningen te benadrukken en niet de mogelijke opbrengsten (Doorten en Rouw 2006). Het is de taak van

sociale professionals om beleidsmakers daarover te informeren. Wat leveren nazorgprogramma's voor ex-gedetineerden bijvoorbeeld op in termen van preventie van criminaliteit? Wat is de bijdrage van voorscholen aan het voorkomen van taalachterstanden en schooluitval? Welke kosten worden dus bespaard met deze voorzieningen? Het precieze antwoord op deze vragen zal in de praktijk moeilijk te geven zijn, maar daarmee wordt het mijns inziens eerder meer dan minder van belang dat sociale professionals hun kennis en ervaring inbrengen in beleidsvorming. Beleidsmakers *nemen* beslissingen en *stellen* prioriteiten, binnen de beperkte kennis, middelen en mogelijkheden die ze hebben. Dus waarom zouden zij daar niet ook alle beschikbare expertise van sociale professionals bij gebruiken?

De derde reden voor meer inzicht in de opbrengsten is het belang voor sociale professionals zelf. Sociaal werkers worden gezien als 'semiprofessionals'. Tegen deze achtergrond wekt het geen verbazing dat zij de afgelopen decennia speelbal waren van beslissingen van beleidsmakers, zoals de bezuinigingen in de jaren tachtig en het eenzijdige productiedenken in de jaren negentig (voor een vergelijking met de zorgsector, zie Verhagen 2005). Als sociale professionals de mogelijkheden én de grenzen van hun vak overtuigender hadden kunnen laten zien, hadden beleidsmakers hen vermoedelijk meer ruimte gegeven om richting te geven aan noodzakelijke ontwikkelingen voor het beroep. Wel spelen bij beleidsmakers natuurlijk ook altijd politieke overwegingen een rol bij beslissingen over sociale interventies. Maar ook sociale professionals zouden 'waardegeladen overwegingen' onafwendbaar moeten betrekken bij hun beslissingen (zie intermezzo 4).

Intermezzo 4 Effectieve én aanvaardbare interventies

In deze openbare les staat een resultaatgerichte benadering centraal. Daarvoor zijn goede redenen, maar het is belangrijk ook de beperktheid van deze benadering in te zien. Een interventie die resultaat heeft, is niet per definitie een *goede* interventie. Neem bijvoorbeeld het samenscholingsverbod in de wijk Kanaleneiland in Utrecht. Ik meen dat dit verbod een vorm van symptoombestrijding is die maar beperkt of tijdelijk zal werken. De gemeente Utrecht daaren-

tegen heeft redenen om wel positief te zijn over dit samenscholingsverbod. Hoe dan ook, aan dit type interventie gaat een aantal vragen vooraf. Willen we zo'n verbod? Past het bij de samenleving die we willen zijn? De gemeente Utrecht heeft aangegeven het samenscholingsverbod te zullen uitbreiden als de probleemjongeren zich verplaatsen. In Rotterdam geldt sinds 2004 een samenscholingsverbod in de *hele* stad. Welke publieke waarden zijn daarbij in het geding? Welke rechtsstatelijke aspecten spelen een rol? Dergelijke, waardegeladen vragen spelen ook bij de huidige voorstellen voor het 'achter de voordeur'-beleid (Van den Berg 2008), bij de ideeën over verplichte opvoedingsondersteuning (Levering en Kinneging 2007) en bij in beginsel *alle* interventies die we (geneigd zijn te) plegen. Met andere woorden: bij beslissingen over sociale interventies moet niet alleen de aangetoonde effectiviteit worden betrokken, maar ook de morele aanvaardbaarheid (Hemerijck en Hazeu 2004; Menger 2007; Van Doorn 2008; CEG 2008).

Hoe kunnen we de opbrengsten van sociale interventies overtuigend zichtbaar maken? Hoe kunnen bijvoorbeeld integratieprojecten de sfeer van goede bedoelingen overstijgen, zonder te suggereren dat de resultaten altijd met harde cijfers te bewijzen zullen zijn? In de volgende twee paragrafen ga ik methodologisch in op deze vraag. Daarbij bepleit ik een verschuiving in het denken van evidence naar evidentie. In hoofdstuk 3 behandel ik de vraag inhoudelijk: daar presenteer ik een aantal typen interventies die in mijn ogen waardevol zijn om de integratie en/of participatie van burgers te bevorderen.

2.2 Van evidence...

De roep om het rendement van sociale interventies beter zichtbaar te maken, gaat nogal eens gepaard met de neiging alle kaarten te zetten op evidence-based onderzoek. Kwantitatief georiënteerd evidence-based onderzoek om precies te zijn, dat verbanden tussen feiten blootlegt met behulp van statistische generalisatie (inductie). Voorbeelden zijn de experimentele methode, variantieanalyse en regressieanalyse, op basis waarvan uitspraken worden gedaan met een algemene geldigheidswaarde. In Nederland vinden we deze benadering terug in de econometrische studies en in bijvoorbeeld

de kwantitatieve sociologie die wordt onderwezen aan de universiteiten van Utrecht, Nijmegen en Groningen. Daarnaast wordt het belang van 'meetbare evidence' onderschreven door de vele beleidsmakers en managers die maatschappelijke ambities proberen te koppelen aan meetbare doelstellingen. Bijvoorbeeld door te laten zien dat de veiligheidsbeleving in buurt x is toegenomen van 5,0 naar 5,3, dat de participatie-index is gestegen van 6,1 naar 6,5 of door te formuleren dat het aantal achterstandsleerlingen dat deelneemt aan vroeg- en voorschoolse educatie zal moeten stijgen van 52 procent naar 100 procent.

Nu heeft de evidence-based benadering bewezen heel bruikbare onderzoeksresultaten te kunnen opleveren. Experimentele studies hebben waardevolle inzichten opgeleverd over wat wel en wat niet werkt voor bijvoorbeeld recidivebeperking (Andrews et al. 1990) en preventie van antisociaal gedrag (Junger 2006). Maar bij de evidence-based benadering zijn ook kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is het zeer tijdrovend en kostbaar om het effect van sociale interventies te meten. En ten tweede kan met de evidence-based benadering de complexiteit van sociale problemen en sociale interventies maar zeer ten dele worden gevat. In evidence-based onderzoek wordt geabstraheerd van specifieke personen en specifieke situaties, ten gunste van een plaatje, een beeld van 'de gemiddelde' jongere, de gemiddelde allochtoon of de gemiddelde drugsverslaafde. Dit is een abstract beeld, waarmee de sociale werkelijkheid maar in beperkte mate kan worden begrepen (Schuyt 1995).

Waarom is het maar beperkt zinvol om de effecten van sociale interventies te bewijzen in kwantitatieve termen? Deze vraag is te beantwoorden aan de hand van drie kenmerken van sociale interventies (Torenvlied en Akkerman 2005; Doorten en Rouw 2006; Rouw en Verhagen 2007). Het eerste kenmerk is de lange tijd die er doorgaans zit tussen interventie en effect van de interventie. In die tijd gebeurt er van alles in de maatschappij en met de cliënten/burgers. Dit kan deels samenhangen met de interventie, maar er ook los van staan. Onderzoek naar interventie-effecten kan dus worden vertroebeld door vele verstorende factoren. Daarom is

het heel ingewikkeld om effecten toe te schrijven aan de gekozen methode – laat staan dat het mogelijk is deze bevredigend uit te drukken in een enkel getal zoals 'percentage verklaarde variantie' of 'mate van significantie'.

Een tweede kenmerk van sociale interventies is dat ze zich richten op een werkelijkheid die dynamisch is. Een voorbeeld ter verduidelijking. Tot voor kort werd aangenomen dat kindermishandeling voorkwam bij circa vijftigduizend kinderen per jaar in Nederland. Nu blijkt het echter te gaan om minimaal het dubbele aantal. Maar bij nadere beschouwing blijkt dat in de loop van de tijd niet alleen dit aantal, maar ook de definitie van kindermishandeling is veranderd. Sinds de invoering van de Wet op de jeugdzorg in 2005 is deze definitie verruimd. Naast fysieke bedreigingen en geweld, vormen sindsdien ook psychische bedreigingen en geweld onderdeel van de definitie. Het is overigens verbazingwekkend dat dit niet eerder gebeurd is, maar dat is niet het punt dat ik wil maken. Waar het mij hier om gaat is dat de uitkomsten van longitudinaal empirisch onderzoek sterk beïnvloed worden door 'mode' en 'methode' (zie intermezzo 5). De werking van een aspirientje ligt voor eens en altijd vast, maar het probleem dat een sociale interventie oorspronkelijk had moeten oplossen kan in de loop der tijd van karakter veranderen.

Intermezzo 5 Verschillende methoden, verschillende uitkomsten
Van IJzendoorn et al. (2007) constateerden dat in Nederland honderdduizend kinderen worden mishandeld. Lamers-Winkelman et al. (2007) rapporteerden zelfs honderdzestigduizend gevallen van mishandeling. Een van de verklaringen voor de gevonden verschillen is dat de onderzoekers verschillende onderzoeksmethoden hebben gebruikt. Van IJzendoorn et al. baseren hun cijfers op gevallen die waren gemeld door hulpverleners, terwijl Lamers-Winkelman et al. (2007) op de genoemde uitkomst kwamen op basis van zelfrapportages door jongeren.

Een derde kenmerk van sociale interventies is dat deze er nogal eens op gericht zijn problemen te voorkómen. Iets wat je voorkomt, kun je niet waarnemen. En iets wat je niet kunt waarnemen,

kun je maar moeilijk vaststellen. Is het voorkómen van kindermishandeling het gevolg van opvoedingsondersteuning aan ouders? Is het achterwege blijven van rassenrellen het gevolg van werken aan ontspannen samenlevingsverhoudingen? Hoe kunnen we dat bewijzen? Ons gevoel zegt wellicht dat er een verband is, net zoals het zegt dat er een relatie is tussen weerswaarschuwingen van het KNMI en het uitblijven van verkeersongevallen. Maar het uitblijven van een verkeersongeval kan nooit met zekerheid worden toegeschreven aan de interventie van het KNMI.

Intermezzo 6 Ronald Koeman

Sinds het vertrek van Ronald Koeman als trainer van PSV afgelopen najaar bleek het team opeens minder goed te presteren. Waardoor kwam dat? Het lijkt waarschijnlijk dat het vertrek van de trainer een rol speelt, maar het bewijs daarvoor ontbreekt. Ook andere, deels onmeetbare variabelen kunnen een rol spelen. Een plausibele verklaring voor de verslechterde prestaties kan pas gevonden worden als óók de volgende factoren in de analyse worden betrokken: de tegenstanders die de ploeg trof, de sfeer in de spelersgroep, de schorsingen en blessures, de gekozen tactiek, toeval en (onterechte) beslissingen van de scheidsrechter. Zo'n analyse levert geen evidence op, maar evidenties – geen zekerheden, maar onderbouwde vermoedens – maar biedt toch meer houvast dan een analyse van alleen de meetbare variabelen.

2.3 ...naar evidentie

Wie een realistisch en zinvol inzicht wil krijgen in de opbrengsten van sociale interventies, moet de evidence-based benadering ruim opvatten. Evidence kan namelijk voortkomen uit kwantitatieve analyses en experimentele studies, maar evengoed uit kwalitatieve studies, beschrijvend onderzoek, theoretische inzichten of de (confrontatie van) visies van deskundigen of ervaringsdeskundigheid van cliënten (Keijsers en Paulussen 2005). De combinatie van deze benaderingen resulteert in evidentie in plaats van evidence; in plausibiliteit in plaats van hard bewijs.

Grofweg zijn er twee typen evidenties: evidence-based practice en practice-based evidence (De Vries 2007; Rouw en Verhagen 2007).

De evidence-based benadering biedt een kwantificeerbaar referentiekader, gebaseerd op statistische generalisatie (inductie) en theoretische wetten (deductie). De ambitie is om algemeen geldende uitspraken te doen of in ieder geval uitspraken met een zo hoog mogelijk waarschijnlijkheidsgehalte. Deze (geaggregeerde) uitspraken zijn voor sociale professionals vaak te algemeen/oppervlakkig om toe te passen in de specifieke contexten waarin ze werken.
De practice-based benadering heeft een andere ambitie, namelijk de *eigenschappen* van sociale verschijnselen zo goed mogelijk in kaart brengen. Dit gebeurt door inzicht te krijgen in hoe en waarom deze eigenschappen met elkaar samenhangen, op basis van zo goed mogelijk onderbouwde vermoedens (abductie).
De verschillen tussen deductie, inductie en abductie vat Schuyt (1995) samen aan de hand van het voorbeeld van een zak bonen (zie intermezzo 7). Deductie toont dat er iets *moet* zijn, gegeven de logica van een redenering. Inductie laat zien dat er hoogstwaarschijnlijk iets *is*, gegeven de waarneming van empirische feiten. Abductie ten slotte, beperkt zich ertoe te suggereren dat er, gegeven bepaalde ervaringen, iets *zou kunnen* zijn, iets dat nader moet worden getoetst. Abductie geeft kortom zwakkere zekerheden aan, 'zekerheden' die gaan over situaties die proefondervindelijk zullen moeten worden geanalyseerd (Klarus 2003).

Intermezzo 7 Deductie, inductie, abductie
Er staat een zak bonen naast u op de grond. Het zijn witte bonen. Dat weet u, want de winkelier die ze u heeft verkocht, heeft er alleen witte bonen ingedaan. Daar stond u bij. Als u nu dus in de zak graait, kunt u met zekerheid voorspellen dat alle bonen in uw hand witte bonen zullen zijn. Dat is deductie. Uit de algemene regel dat alle bonen in de zak wit zijn, kan het bijzondere inzicht worden afgeleid over de kleur van de bonen in uw hand. Deze manier van redeneren is steekhoudend, maar heeft als nadeel dat deze geen inzichten oplevert waarover u nog niet beschikte.

Inductie kan wel tot nieuwe inzichten leiden. Er staat weer een zak bonen naast u, maar dit keer weet u niet welke kleur de bonen hebben. U graait in de zak en wat blijkt: uw hand telt uitsluitend

witte bonen. Nogmaals graait u in de zak. Opnieuw ziet u alleen witte bonen. Na vele pogingen met telkens hetzelfde resultaat concludeert u dat waarschijnlijk *alle* bonen in de zak wit zijn. Nadeel van inductie is dat er bij onderzoek naar het nut van sociale interventies zelden gelegenheid is om relevante waarnemingen steeds maar te herhalen, laat staan dat de condities gelijk zouden blijven.

Bij *abductie* is het uitgangspunt een vermoeden over een opvallende kwestie. Bijvoorbeeld de kwestie dat de kruidenier bij wie u in de winkel staat, een handvol *witte* bonen uit een zak haalt. De witte kleur van de bonen valt u op. Het hadden immers evengoed bruine of rode bonen kunnen zijn. U redeneert abductief op het moment dat u *veronderstelt* dat de bonen wit zijn, omdat zij een bijzonder geval zijn van een algemene regel, bijvoorbeeld de regel dat op het eiland waarop u zich bevindt, vermoedelijk alleen witte bonen worden verbouwd.

Abductieve redeneringen *lijken* op inductie, maar er is een principieel verschil. Inductie is een *kwantitatieve* generalisatie van deel naar geheel, van waargenomen naar niet-waargenomen bonen. Deze generalisatie betreft een uispraak over de niet-waargenomen bonen. Abductie is daarentegen een *kwalitatieve* generalisatie, gebaseerd op een overeenkomst tussen een *eigenschap* van de geobserveerde bonen (de witte kleur) met een veronderstelde *eigenschap* van niet-geobserveerde bonen (in de zak en op het eiland).

In de complexe sociale werkelijkheid waarin wij leven, is abductieve, proefondervindelijke kennis vaak het hoogst haalbare.[6] Marsh (2007) geeft het voorbeeld van Josef Semmelweis, een arts die in de kraamkliniek van een negentiende-eeuws Weens ziekenhuis geconfronteerd werd met een groot aantal gevallen van wiegendood. Deze kraamkliniek had twee afdelingen: afdeling 1 met een heel hoog sterftepercentage, afdeling 2 met een gemiddeld sterftepercentage. De arts begon te onderzoeken hoe dit verschil zou kunnen worden verklaard, en hij ging daarbij uit van verschillende vermoedens. Enerzijds *onderzocht* hij. Zou de sterfte bijvoorbeeld veroorzaakt kunnen worden door overbevolking op de afdeling? Overbevolking

zou immers infecties vrij spel kunnen geven, met alle gevolgen van dien. Maar wat bleek? Juist afdeling 2 was het drukst, ook omdat de meeste zwangere vrouwen op de hoogte waren van de situatie en er dus op gespitst waren afdeling 1 te mijden. Anderzijds *ondervond* hij, bijvoorbeeld door de dienstdoende priester ervan te overtuigen niet langer zo prominent de laatste sacramenten te geven. Deze priester had namelijk de gewoonte om met rinkelende bellen over afdeling 1 te gaan, en wellicht bracht dit een toestand van shock teweeg, die de wiegendood kon verklaren? Zo vervolgde Josef Semmelweis zijn zoektocht, totdat hij zijn laatste interventie pleegde. Hij verbeterde de hygiëne op afdeling 1, waar doktoren gewend waren direct na autopsie de kraamvrouwen te inspecteren, zonder eerst hun handen te wassen. Op afdeling 2 werkten overwegend verpleegsters, die geen autopsies pleegden. Vanaf het moment dat de medewerkers hun handen gingen wassen met gechloreerde kalk, daalde het aantal gevallen van wiegendood dramatisch, en werden de sterftecijfers op beide afdelingen nagenoeg gelijk.

Handen wassen
in de kliniek van
Josef Semmelweis

2.4 Conclusie

Samengevat zijn er nogal wat kanttekeningen te plaatsen bij een eenzijdige kwantitatieve evidence-based benadering. Deze vormen geen pleidooi tegen kwantificering. Wel vormen ze een pleidooi om kwantitatieve en kwalitatieve analyses op elkaar te betrekken en te erkennen dat er evidenties zijn in meer vormen en gradaties. Sociale processen zijn sterk afhankelijk van de context waarin ze spelen, en meervoudige en verstorende effecten spelen daarbij een rol. Daarom is het belangrijk om inzichten in sociale praktijken te realiseren door te onderzoeken én te ondervinden. Dat betekent dat niet volstaan kan worden met toetsen van hypothesen in laboratoriumsituaties, maar dat er speurwerk nodig is in ingewikkelde sociale processen.[7] In het volgende hoofdstuk licht ik zo concreet mogelijk toe welke onderzoeks- en ontwikkelprojecten het lectoraat van plan is te gaan uitvoeren. Bovendien zal ik verduidelijken op welke inhoudelijke aannames die projecten zijn gebaseerd.

“MAATSCHAPPELIJKE INTERVENTIES ZIJN VAAK EFFECTIEVER OM PARTICIPATIE VAN BURGERS TE BEVORDEREN DAN GEDRAGS-INTERVENTIES”

3 / MAATSCHAPPELIJKE INVALSHOEK VANUIT HET LECTORAAT

Aan de hogeschool waar ik werk, staan gedragsinterventies centraal in vrijwel alle uitstroomprofielen. Dat is ook zo in het werkveld waar de studenten terechtkomen. Gehandicapten worden ondersteund, probleemjongeren gemotiveerd, mensen met schulden gebudgetteerd, psychiatrische patiënten *empowered*, kinderen met leerstoornissen begeleid. Sociale professionals denken in doelgroepen en daarbinnen staat de een-op-eenrelatie tussen hulpverlener en cliënt centraal.
Vrijwel alle interventies die sociale professionals op dit moment plegen, zijn erop gericht gedrag te beïnvloeden. Ik vermoed echter dat interventies in de omgeving van mensen – in de sociale infrastructuur die zij gebruiken – minstens zo bevorderend werken op participatie als interventies die *direct* ingrijpen op hun gedrag. In dit hoofdstuk onderbouw ik dit vermoeden.

Gedragsinterventies, doelgroepeninterventies en overige interventies op individueel niveau hebben bewezen waardevolle resultaten te kunnen opleveren (zie bv. De Ruiter 2000). We zullen ze dan ook moeten blijven plegen. Steeds vaker betrekken sociale professionals ook de sociale context bij individuele interventies, of wijzen in elk geval op het belang daarvan (Wilken 2002; Brettschneider en Wilken 2007). Maar hoe kan dit groeiende inzicht worden toegepast op een bredere, maatschappelijke context?
In hoeverre kunnen investeringen in maatschappelijke contexten de kans op probleemgedrag verminderen? Kunnen die voorkomen dat mensen een beroep doen op individuele vormen van ondersteuning, en zo ja, in welke mate? Wat is bijvoorbeeld de preventieve waarde van investeringen in brede scholen, sportplekken of toegankelijk openbaar vervoer, en welke rol spelen sociale professionals daarbij?

En hoe zit het dan met het opbouwwerk en de samenlevingsopbouw in buurten, steden, dorpen en streken? Ook in deze sector staat vaak het ‘doelgroepenperspectief’ direct of indirect centraal.

Dit is te illustreren aan de hand van het voorbeeld van de multiculturele straatbarbecue, dat ik ontleen aan het RMO-advies over verbinden (RMO 2005). De multiculturele barbecue is een ontmoetingsactiviteit waar allochtonen en autochtonen met elkaar eten en zodoende leren begrijpen wat er 'anders' is aan de ander. Deze barbecue is voor mij een metafoor voor veel projecten rondom het thema participatie. De overeenkomst tussen deze projecten is dat ze primair uitgaan van onderscheiden doelgroepen – allochtonen versus autochtonen, jongeren versus ouderen, gehandicapten versus niet-gehandicapten –, en daarom geen zuivere maatschappelijke interventies zijn. Maar als je bestaande scheidslijnen wilt doorbreken, is het soms beter om juist *niet* aan doelgroepenbeleid te doen (Schillemans en Verhagen 2005).

We weten opvallend weinig over maatschappelijke interventies. Inmiddels is wel bekend dat maatschappelijke contexten grote invloed hebben op het gedrag van mensen. Daarover is veel gepubliceerd, zowel in de sociale psychologie (Asch 1951; Milgram 1974; zie intermezzo 8) als in de filosofie (Doris 2002; Bader 2007), de sociologie (Adriaansens 2004a) en de pedagogiek (De Winter 2000). Daarbij wordt zowel gewezen op de verschrikkingen (Welzer 2006) als op de potenties (Walzer 1983) van contexten. Maar er bestaat heel weinig kennis over de vraag welke factoren bepalen dat mensen zich in verschillende maatschappelijke contexten verschillend gedragen en over hoe we deze contexten zouden kunnen beïnvloeden (Sabini en Silver 2005).[8] Wanneer zijn interventies in maatschappelijke contexten nuttig en wanneer niet? Voor welke doelstellingen zijn zij zinvol en voor welke niet? Wanneer zijn zij wenselijk en wanneer niet, en wanneer kunnen we toch maar beter kiezen voor directe gedragsinterventies en individuele ondersteuning?

Intermezzo 8 Voorbeelden van de contextafhankelijkheid van gedrag

1 Mensen die in een telefooncel kleingeld vinden in het bakje waarin de munten terugkomen, zijn daarna behulpzamer voor passanten die een persoonlijk eigendom laten vallen dan mensen die deze meevaller niet hebben gehad (Izen en Levin 1972).

2 Proefpersonen ('leraren') die in de klassieke Milgram-experimenten (1974) werd gevraagd 'leerlingen' bij foute antwoorden steeds sterkere stroomstoten te geven, waren bereid daarin zeer ver te gaan: 65 procent ging door tot het bittere einde (dodelijke stroomstoten). Als de context van het experiment werd veranderd, dan had dit grote invloed op die bereidheid. Zo daalde de bereidheid tot 'doden' bij een andersoortig contact tussen 'leraar' en 'leerling'. Wanneer zij bijvoorbeeld vrienden van elkaar waren, die samen voor het experiment waren geworven, volbracht nog 'slechts' 15 procent de finale schok.
3 Als mensen in een warenhuis gratis snoepgoed krijgen, heeft dat enorme invloed op hun beleving van geluk. Zij waarderen hun huwelijk, werk en toekomstverwachting veel positiever dan de controlegroep (Dijksterhuis 2007).

Maatschappelijke interventies zijn vaak effectiever om participatie van burgers te bevorderen dan gedragsinterventies. Dit is de hoofdstelling in dit hoofdstuk, die ik hierna onderbouw met de volgende drie aannames:
- Interventies vooraf leveren meer op dan interventies achteraf.
- Bijvangst levert meer op dan hoofdvangst.
- Liever interventies buiten de sector dan binnen de sector.

Desalniettemin zal ik betogen dat ook gedragsinterventies nodig blijven om participatie van burgers te bereiken. Deze stelling staaf ik met een vierde aanname:
- Individuele ondersteuning blijft belangrijk.

Ik zal deze aannames al doende en experimenterende onderzoeken, een beetje zoals Josef Semmelweis dat deed (de eerdergenoemde arts in het Weense ziekenhuis). Ik pretendeer met deze aannames geen algemeen geldige uitspraken te doen. Daarvoor zijn de begrippen 'maatschappelijke interventie' en 'gedragsinterventie' te breed. Ik beperk me weliswaar tot interventies op het vlak van participatie, maar ook het participatiedomein is heel omvangrijk. Daarom zal gaandeweg onderzocht moeten worden in hoeverre deze aannames algemene geldigheidswaarde hebben. Het is alleen al complex om te bepalen wat we precies bedoelen met participatie.

Hebben we het bijvoorbeeld over maatschappelijke, bestuurlijke of economische participatie? En als we het over maatschappelijke participatie hebben, bedoelen we dan burgerparticipatie in beleid, gevoelens van nationale binding, participatie van vrijwilligers of deelname van kwetsbare mensen aan de maatschappij?

Met andere woorden: per situatie moet worden onderzocht of onderstaande vier aannames houdbaar zijn. En dat is precies wat mijn kenniskring en ik de komende jaren gaan doen: interventies op het vlak van participatie al doende onderzoeken en ontwikkelen. Dus geen hypothesen in laboratoriumsituaties, maar speurwerk in de complexe, sociale infrastructuur waar de betrokkenen professionals en onderzoekers een wetenschappelijke *body of knowledge* opbouwen, die bruikbaar is voor de praktijk. Elk van de vier aannames licht ik toe met een lopend onderzoeksproject binnen het lectoraat.

3.1 Interventies vooraf leveren meer op dan interventies achteraf
Sociale interventies kunnen worden gepleegd op het moment dat sociale problemen zich voordoen, maar óók al veel eerder: om te voorkómen dat sociale problemen ontstaan. De nadruk heeft altijd gelegen op de eerste manier (Van der Linde 2007). Er wordt een probleem geconstateerd, meestal bij een specifieke doelgroep, en professionals gaan dat probleem vervolgens proberen te repareren. Dat was in de middeleeuwen zo, toen de lokale armenzorg voedsel en kleding uitreikte aan armen en behoeftigen. En dat gold ook in de daaropvolgende eeuwen, toen volkshuizen, opvoedingskampen en kruisverenigingen werden opgericht voor onderscheiden doelgroepen. Ook tegenwoordig worden problemen zoals armoede, criminaliteit, zwerven op straat en drugsgebruik te lijf gegaan met schuldhulpverleningsprojecten, Glenn Millsprogramma's, psychiatrische opnamen en andere interventies die zijn toegespitst op de doelgroep.

Adriaansens en Rouw (2005) spreken van 'achterafinterventies'. Het voordeel van dit type interventie is dat ze aangrijpen op concrete problemen die vaak voor iedereen zichtbaar zijn. Professionals kunnen er concrete voorzieningen voor treffen, waarmee politici en beleidsmakers de kiezer vervolgens concrete resultaten kunnen laten zien. Zeker in deze tijden, waarin *accountability* steeds belangrijker wordt, is het verleidelijk om te investeren in 'achterafbeleid'. De keerzijde hiervan is dat er minder oog lijkt te zijn voor de mogelijkheid van 'voorafinterventies', interventies waardoor problemen worden voorkomen. Door bijvoorbeeld bij jongeren op jonge leeftijd antisociaal gedrag aan te pakken, kunnen criminaliteit, middelengebruik en schooluitval in latere fasen worden voorkomen (Gezondheidsraad 2006).

Met het bovenstaande in gedachte zal het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling zich de komende twee jaar bezighouden met het programma 'Jongeren en schulden: een preventieve aanpak'. Dat is een praktijk- en onderzoeksprogramma, waarin de Kredietbank Utrecht, de verstandelijkgehandicapteninstelling Abrona, het Veiligheidshuis Utrecht, de Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders en een aantal basisscholen en roc's participeren.[9] Aanleiding is het gegeven dat steeds meer (jonge) mensen schulden hebben. Het aantal mensen dat zich de afgelopen zes jaar bij de schuldhulpverlening meldde, is verdubbeld (NVVK 2008; Schut en Turlings 2004). Ook is de gemiddelde schuld van mensen die een beroep doen op schuldhulpverlening gestegen. De gevolgen kunnen groot zijn. Mensen raken sociaal geïsoleerd, komen in armoede terecht of vervallen in (kleine) criminaliteit (Serail en Von Berg 2007).

Schuldhulpverlening staat hoog op de beleidsagenda. Het is een speerpunt voor het kabinet-Balkenende IV. Gemeenten en maatschappelijke organisaties voeren een actief schuldhulpverleningsbeleid. Uit onderzoek naar hoe effectief schuldhulpverlening is, komen wisselende cijfers. Uit de Benchmark Schuldhulpverlening van SGBO (2007) bleek onlangs dat de schuldhulpverlening minder succesvol is geworden. De Nederlandse Vereniging Voor Volkskrediet (NVVK 2007) meldde eerder dat de hulpverlening

juist succesvoller wordt. Maar – zoals de term 'schuldhulpverlening' al aangeeft – de nadruk ligt hierbij op het ondersteunen van mensen om – reeds bestaande – schulden terug te dringen. De interventies starten dus pas vanaf het moment dat (problematische) schulden zichtbaar worden. Daarna wordt gekeken in hoeverre de interventie effectief is. En die effectiviteit wordt meestal afgemeten aan de mate waarin succesvolle regelingen kunnen worden getroffen, of aan de mate waarin de getroffen regelingen ook slagen.

Het programma 'Jongeren en schulden' probeert daarentegen te voorkómen dat mensen bij kredietinstellingen moeten aankloppen. Het programma richt zich op 'voorafinterventies' in de regio Utrecht, in het bijzonder op schuldpreventie bij *jongeren*. Dit gebeurt enerzijds onder het motto 'Jong geleerd, is oud gedaan', anderzijds vanuit de wetenschap dat juist jongeren met financiële problemen vaak pas in een heel laat stadium aankloppen bij schuldhulpverleningsorganisaties. Vier groepen jongeren, zowel met als zonder schulden, staan in het praktijkonderzoek centraal: roc-leerlingen, middelbare scholieren, beginnende studenten en een aantal specifieke groepen kwetsbare jongeren zoals risicojongeren en jongeren met een verstandelijke beperking.

Het doel van het programma 'Jongeren en schulden' is een structurele bijdrage te leveren aan het kostenbewustzijn van jongeren. Dit is niet een eenmalig lesje 'budgetteren' op scholen. In het programma worden voorwaarden gecreëerd waardoor kostenbewustzijn een duidelijke plek kan krijgen in de dagelijkse beslissingen en dagelijkse routines van jongeren.[10] De relatie met ouders en gezinnen kan daarbij niet buiten beeld blijven, evenmin als de voorbeeldfunctie die een school kan vervullen. Een school die zelf geld over de balk smijt, zal zijn pupillen niet erg weerbaar maken tegen externe verlokkingen. Een school die ouders vraagt bijdragen te leveren die zij niet kunnen opbrengen evenmin. Het programma 'Jongeren en schulden' zal de resultaten van de verschillende interventies zo goed mogelijk empirisch toetsen. We doen – bij elk van de vier doelgroepen – een nulmeting, tussenmeting en eindmeting naar het kostenbewustzijn van jongeren. En we doen aanvullende kwalitatieve analyses, onder meer door met de betrokken partijen

terug te kijken op de resultaten en gepleegde interventies: wat vinden zij succesfactoren, wat ervaren zij als knelpunten, welke oplossingen dragen zij aan voor de gesignaleerde knelpunten? We zullen proberen uit te zoeken in hoeverre eventuele verschillen tussen nul- en eindmeting te maken hebben met de gepleegde interventies, zoals de geplande lessenreeks over geld in het reguliere curriculum van roc-leerlingen.

Steeds meer mensen hebben schulden

3.2 Bijvangst levert meer op dan hoofdvangst
Sociale interventies kunnen zich richten op de hoofdvangst, maar ook op de bijvangst. Vrijwel altijd gebeurt alleen het eerste. Professionals signaleren een bepaald probleem, spoeden zich vervolgens naar de plek des onheils en plegen interventies die er *direct* op gericht zijn dat probleem op te lossen. De eerdergenoemde multiculturele straatbarbecue is hiervan een mooi voorbeeld. Het geconstateerde probleem is dat bevolkingsgroepen in een bepaalde buurt geen contact met elkaar hebben; de interventie houdt in dat die groepen bij elkaar gebracht worden om een betere verstandhouding te realiseren.

Sociale interventies kunnen echter ook *indirect* zijn. Deze interventies gaan niet uit van het geconstateerde probleem, maar van een samenhangende kwestie. Niet de ‘afwezigheid van contact’

is dan bijvoorbeeld het vertrekpunt, maar de 'arbeidsmarkt-participatie van minderheden'. De werkloosheid van minderheden is relatief hoog, en vooral de positie van allochtone jongeren is zorgwekkend (SCP 2006). Deze positie verbeteren is een doel op zich, maar het gaat hier om het volgende: naarmate minderheden vaker werk hebben en eerder doorstromen naar hogere functies, kunnen ook belangrijke bijeffecten worden bereikt. Elster (1979) spreekt van *essential by-products*. Interetnisch contact kan een van die bijeffecten zijn. Uit onderzoek blijkt namelijk dat naarmate de sociaaleconomische positie van minderheden verbetert, de kans op interetnische verbindingen toeneemt (SCP 2005).

Tegen deze achtergrond is het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling onlangs het programma 'Verbinden door voetbal' gestart. Dit programma, dat is opgezet in samenwerking met de KNVB, heeft als belangrijkste opdracht een aantal voetbalverenigingen bij eventuele problemen te ondersteunen (het verbeteren van interetnische contacten is dus niet de primaire opdracht). In de beginfase van het programma betreft het twee maatschappelijk actieve voetbalverenigingen: VV De Meern en Zwaluwen Utrecht 1911. Over deze laatste club zal ik hieronder kort beschrijven. Later worden naar verwachting ongeveer tien andere, ook minder actieve verenigingen in de regio Utrecht bij het programma betrokken. Steeds vaker hebben verenigingen te maken met omgangsvormen die weinig met voetballen te maken hebben. Een toenemend aantal leden vertoont in of rondom het veld ongewenst gedrag. Daarnaast – en in samenhang daarmee – is er een tekort aan vrijwilligers, een tekort dat groter dreigt te worden omdat trainers, terreinbeheerders, scheidsrechters, kantinepersoneel en overige vrijwilligers overwegen met het werk te stoppen.

Voetbalvereniging Zwaluwen Utrecht 1911, op de grens van de wijken Kanaleneiland, Rivierenwijk en Oog in Al, is een van de verenigingen die het aantal ongewenste gedragingen de afgelopen jaren zag stijgen (Zwaluwen Utrecht 2006). Mede door de inzet van studenten van Hogeschool Utrecht zal worden geprobeerd deze trend te keren. Enerzijds zullen de studenten hand-en-spandiensten leveren, zoals een veiligheidsplan ontwikkelen (om autokraken op

de parkeerplaats tegen te gaan)[11], de website vernieuwen (om nieuwe leden te werven), trainingen geven (met pedagogische inslag), een clubfeest organiseren of sociaaljuridisch advies geven. Anderzijds gaan de studenten op zoek naar concrete mogelijkheden om het aantal vrijwilligers binnen de vereniging te vergroten. Om te beginnen zullen de studenten traceren op welke plekken de vereniging extra mankracht kan gebruiken. Vervolgens zullen ze inventariseren in hoeverre leden/ouders in staat zouden zijn deze 'vacatures' op te vullen. Tot slot wordt geprobeerd vraag en aanbod bij elkaar te brengen.

Bovenstaande activiteiten richten zich steeds op de sociale context waarbinnen jongeren (en ouderen) van Zwaluwen Utrecht 1911 wekelijks komen voetballen. Niet hun etniciteit staat daarbij centraal, en ook hun (onfatsoenlijke) gedrag niet. De activiteiten richten zich op de omgeving, het klimaat, de organisatorische en sociale randvoorwaarden. De gedachte hierachter is dat de contexten waarbinnen mensen zich begeven in hoge mate hun gedrag bepalen, zoals in het inleidend hoofdstuk aangegeven. Dat wil niet zeggen dat onwenselijk gedrag genegeerd moet worden. Bekladdingen, vernielingen, ontvreemdingen, vechtpartijen en discriminerende opmerkingen kunnen uiteraard niet worden getolereerd. Maar van positieve sociale contexten – mede gecreëerd door de studenten – kan mijns inziens een belangrijke preventieve werking uitgaan. Hoe sterker de werking, hoe groter de kans dat clubleden respectvol met elkaar zullen omgaan. Hoe groter het onderlinge respect, hoe sterker de impuls voor anderen om zich net zo te gaan gedragen. En dan kan voetballen weer gaan over *voetballen* – over het spelletje, de gezelligheid, het teamgevoel of het winnen – in plaats van over (ongepast) gedrag en onbehoorlijkheid.

De contextuele interventies in dit programma zouden bovendien *essential by-products* kunnen opleveren, zoals een toename van het aantal interetnische contacten. Nu is zo'n toename natuurlijk niet zeker, maar ik meen dat Zwaluwen Utrecht 1911 daarop wel kans maakt. Zwaluwen Utrecht is een gemengde club, maar heeft de ambitie een sterkere diverse club te worden (Zwaluwen Utrecht 2008). De vereniging zou graag een betere afspiegeling vormen

van de bevolking in Utrecht-West, en streeft daarnaast meer en betere interetnische contacten na. Vooral onder de vrijwilligers zijn die contacten er nauwelijks.

Intermezzo 9 Zwaluwen Utrecht 1911 op de bres voor Kanaleneiland

Zwaluwen Utrecht 1911 ligt in het midden van drie verschillende wijken. Nummer één is het inmiddels in heel Nederland beruchte Kanaleneiland. De voorzitter van de club: 'Een wijk met een tamelijk eenzijdige bevolkingssamenstelling. Veel laagopgeleide Marokkanen uit het Rifgebergte.' Nummer twee is Oog in Al, door de voorzitter getypeerd als een 'jarendertigwijk waar vooral hoogopgeleide import woont'. In nummer drie, de Dichterswijk en de Rivierenwijk, wonen veel 'klassieke autochtone Utrechters.' Toen Zwaluwen Utrecht 1911 drie jaar geleden ontstond uit een fusie van twee al bestaande clubs, de ene voornamelijk autochtoon, de andere wat meer allochtoon, heeft het nieuwe bestuur nadrukkelijk besloten om de nieuwe vereniging multicultureel te maken. 'Wij vinden dat wij deel uitmaken van ons deel van Utrecht en daar dus ook verantwoordelijkheid voor dragen', vertelt de voorzitter. 'Binnen dat deel heeft vooral Kanaleneiland veel problemen, dermate grote problemen zelfs dat die zich niet laten oplossen door die wijk alleen. We willen daar iets aan doen, onder meer door onze leden en bewoners uit Kanaleneiland via sport in contact te brengen met andere Nederlanders' (bron: Terpstra 2008, p. 79-80).

Het aantal interetnische contacten bij Zwaluwen Utrecht kan volgens mij toenemen omdat deze club, mede door het 'Verbinden door voetbal'-project, erop inzet burgers te activeren op andere dan etnische gronden. De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO 2005) concludeerde onlangs dat interetnische verbindingen het beste op die manier kunnen worden bereikt. De raad beval daartoe structurele in plaats van eenmalige interventies aan. Dus geen wereldmuziekfestival of dag van de religieuze dialoog, maar bijvoorbeeld samen voetballen. En dan geen voetbaltoernooi, maar een voetbal*competitie* (zie ook Blokland, Schillemans en Verhagen 2006; Verweel 2007). Of interetnische contacten inderdaad zullen ontstaan als *bijeffect* van de geplande revitaliserings-

interventies, valt nog te bezien. Duidelijk is dat het programma 'Verbinden door voetbal' voortbouwt op de gedeelde interesse van *alle* clubleden van Zwaluwen: voetbal. De revitaliserings-activiteiten zijn bedoeld om die interesse weer centraal te stellen.[12]

Vanuit het lectoraat zullen de ontwikkelingen bij Zwaluwen Utrecht 1911 worden bestudeerd. Hetzelfde gebeurt bij VV De Meern en de overige voetbalclubs die bij het 'Verbinden door voetbal'-programma worden betrokken. Studenten, docentonderzoekers en externe onderzoekers zullen de revitaliseringsactiviteiten evalueren, samen met de KNVB en de clubs, en bovendien zullen ze onderzoeken hoe de contacten tussen individuen en (etnische) groepen op de clubs zich in de loop der tijd ontwikkelen. Met behulp van observatie, participerende observatie en semigestructureerde interviews voeren we nulmetingen, tussenmetingen en eindmetingen uit. De uitkomsten daarvan vullen we aan met kwalitatieve en argumentatieve analyses naar de mate waarin eventuele opbrengsten te herleiden zijn naar de inzet van de door ons gepleegde interventies.

3.3 Liever interventies buiten de sector dan binnen de sector

'Opbouwwerkers, geef je over!', luidde de kop van een column van Van der Lans (2007) in het *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*. Kort gezegd komt de column erop neer dat wat altijd buiten het bereik van het opbouwwerk is gebleven, woningcorporaties nu wél lukt: zij mobiliseren bewoners succesvol om te werken aan vitale buurten. Hoe is dit te verklaren? Waar het opbouwwerk noodgedwongen vanuit de zijkant van de samenleving opereerde, lukt het corporaties soms het *knooppunt* in de wijk te vormen. Corporaties hebben relatief korte lijntjes met bewoners, en hebben bovendien hetzelfde belang als de bewoners: de leefbaarheid van de buurt verbeteren. Belangrijke bijkomstigheid: de corporaties hebben ook echt wat te bieden: ruimten, panden, geld, leningen – bijvoorbeeld om beginnende winkeliers een kans te geven. Van der Lans spreekt van de ontluiking van een nieuw type sociale professionaliteit, waar menskracht en kapitaal worden gecombineerd en nieuwe mogelijkheden ontstaan voor signaleren, sturen en stimuleren van bewoners in de wijk (zie ook Van Arum et al. 2006; Engbersen en Uyterlinde 2006).

Wie denkt aan sociale interventies, heeft daarbij meestal interventies op het oog binnen de sociale sector. Met die 'sociale sector' bedoelen we dan het maatschappelijk werk, de sociaalpedagogische hulpverlening en het opbouwwerk, maar ook de sociaaljuridisch dienstverlening, het sociaal-cultureel werk en het jongerenwerk. Het voordeel van denken in termen van sociale werksoorten is dat de verwachte sociale resultaten relatief eenvoudig kunnen worden benoemd. De specifieke methoden, technieken en de *body of knowledge* binnen de onderscheiden werksoorten vormen tot op zekere hoogte een kwaliteitsgarantie.

Maar er zit ook een nadeel aan dit 'interne denken'. Daarmee kan bijvoorbeeld uit beeld raken dat óók andere werksoorten belangrijke sociale uitstralingseffecten kunnen hebben. Denk aan voorzieningen waarvan de primaire functie niet een sociale is, zoals de eerdergenoemde woningcorporaties. Ook bedrijven die primair een economisch functie hebben, kunnen sociale opbrengsten opleveren. Wijken met buurtwinkeltjes op loopafstand dragen naar alle waarschijnlijkheid meer bij aan de maatschappelijke participatie van ouderen dan speciale op hen gerichte 'participatievoorzieningen' (Adriaansens 2004b). Ook de inrichting van de publieke ruimte is belangrijk in dit verband. Wijken met horecavoorzieningen, pleintjes en speeltuintjes komen de leefbaarheid van de wijk waarschijnlijk meer ten goede dan projecten die specifiek bedoeld zijn om die leefbaarheid te bevorderen (Boonstra en Van der Eerden 2008).

Het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling vat het begrip 'sociale infrastructuur' dus breder op dan de instellingen en voorzieningen die daartoe traditioneel worden gerekend. Tegen deze achtergrond zijn vooral de verbindingen interessant, die deze instellingen en voorzieningen leggen met de reguliere sociale infrastructuur. Het lectoraat zal proberen daarin beter inzicht te krijgen. Hoe werkt jeugdzorg samen met onderwijs? Wat heeft de verstandelijkgehandicaptenzorg te bieden aan het midden- en kleinbedrijf? Hoe praten MEE-vertegenwoordigers mee over het openbaar vervoer? Wat draagt het opbouwwerk bij aan de dienst Beheer Openbare Ruimte van gemeenten? Wat leveren deze verbindingen op? En waar liggen nog kansen?

De brede school is in dit verband een interessant concept. De brede school is een samenwerkingsverband tussen partijen die zich bezighouden met opgroeiende kinderen, met de school als het middelpunt. Het doel is de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten. Naast het onderwijs maken ook kindvoorzieningen (kinderdagverblijf, peuterspeelzaal, soms consultatiebureau), bibliotheken en organisaties voor bijvoorbeeld sport, gezondheidszorg, maatschappelijk werk en cultuur meestal deel uit van brede scholen. De organisaties vormen een netwerk.[13] Idealiter hebben ze onderling korte lijnen en realiseren ze doorgaande, ononderbroken ontwikkelingslijnen voor de kinderen.[14]

Vanuit het lectoraat willen we ervaringen met de brede school verzamelen. Deels zijn deze ervaringen al gedocumenteerd (www.bredeschool.nl), deels moeten ze door nieuw onderzoek nader voor het voetlicht worden gebracht. Ook over brede scholen in het buitenland bestaat enige documentatie (Studulski et al. 2005). In Zweden, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten is vanaf begin jaren tachtig geëxperimenteerd met *community schools*. Ook Denemarken, Oostenrijk en Canada kennen het concept. Wij kunnen in Nederland leren van brede scholen die de ontwikkelingsfase al achter de rug hebben. Wat is er bekend over de effecten van brede scholen op de ontwikkeling van kinderen? In hoeverre lopen kinderen die onderwijs op brede scholen hebben gevolgd minder kans op schooluitval op latere leeftijd? Is op brede scholen de kans op (interetnische) ontmoetingen tussen ouders groter dan op gewone scholen? Het lectoraat zal door literatuuronderzoek de bestaande kennis over dit soort vragen op een rijtje zetten. Het doel is adviezen te formuleren die de brede scholen in staat stellen hun taken te verbeteren. De gemeente Amersfoort heeft aangegeven daarin interesse te hebben. Amersfoort telt zes brede scholen. Samen met de stedelijke stichting ABC, de overkoepelende brede scholenstichting van de stad, zal bovendien worden bekeken welke verdere onderzoeks- en ontwikkelvragen door het lectoraat ter hand zullen worden genomen.

3.4 Individuele ondersteuning blijft belangrijk

We moeten het kind natuurlijk niet met het badwater weggooien. Hiervoor heb ik uiteengezet dat het gedrag van mensen in hoge mate contextafhankelijk is, maar dat we nog weinig weten over de manier waarop die contexten functioneren. De sociale sector weet goed raad met de problematische persoon of de problematische doelgroep, maar besteedt veel minder energie, personeel, geld en onderzoek aan *maatschappelijke* ontwikkeling. Desondanks blijven gedragsinterventies en individuele ondersteuning óók nodig.

Een deel van de tijd zal het lectoraat besteden aan het evalueren van gedragsinterventies. Zo zullen we een aantal sociaal-mentoraatsprojecten evalueren en nader ontwikkelen. In deze projecten treden burgers op vrijwillige basis op als mentor voor leden van achterstandsgroepen. Een van die projecten is het '*Big Brothers, Big Sisters*'-project, een mentoraatsvariant die is overgewaaid uit de Verenigde Staten. Dit project richt zich onder meer op jongeren die de aansluiting met het onderwijs dreigen te verliezen (www.bbbs.org). Ook aan Hogeschool Utrecht loopt zo'n project, in samenwerking met ROC ASA en ROC Midden Nederland.
De mentees zijn mbo-jongeren met kans op vroegtijdige schooluitval. De mentoren zijn hbo-studenten die de mbo'ers die aan hen zijn toegewezen, door het onderwijs proberen te loodsen. Zij ondersteunen hen bij schoolkeuzes, studie-inhoudelijke vragen, persoonlijke problemen, disciplinevergroting en overige relevante zaken. Belangrijk hierbij is de vertrouwensband die tussen mentor en mentee moet ontstaan.

Leiden dergelijke mentorprojecten ook tot het gewenste resultaat? In Nederland (Berger en Booij 2003; Lub en Uyterlinde 2007; Veldboer et al. 2008) en in de Verenigde Staten (Tierney en Grossman 2000; DuBois et al. 2002; Rhodes 2002) is weliswaar enig onderzoek verricht naar het effect van mentorprojecten, maar de uitkomsten zijn wisselend. Sommige werken wel, andere niet; er zijn er zelfs die negatieve resultaten boeken. De belangrijkste conclusies zijn 1) dat mentoraten waardevolle resultaten kunnen opleveren, maar 2) dat er nog betrekkelijk weinig kennis bestaat over de voorwaarden waaronder die resultaten kunnen worden bereikt.

Het evaluatieprogramma dat hier vanuit het lectoraat bij hoort, noemen we *Big Brother, Big Benefits?*, en heeft tot doel meer duidelijkheid te krijgen over deze voorwaarden. Doorgaans wordt het succes van sociaal mentoraten gezocht op het interpersoonlijke niveau. Dan gaat het bijvoorbeeld over de sociale afstand of juist de hiërarchie tussen mentor en mentee. Of over de gelijke of juist verschillende (etnische) achtergrond van de betrokkenen. Vanuit het lectoraat zullen we onderzoeken welke interpersoonlijke matchingscriteria bepalen of het studierendement van de mentee verbetert.[15] Bovendien zullen we beter inzicht proberen te krijgen in de gehanteerde methodieken. Welke mentoraatsmethodieken bieden de meeste kans op succes?

Tot slot wil ik de bredere context waarbinnen sociaal mentoraten zich afspelen bij het programma betrekken. En zo zijn we weer terug bij de rode draad van deze openbare les. Terwijn (2008) wijst er bijvoorbeeld op dat aanvullend regulier onderwijs ook een belangrijke rol kan spelen in het voorkomen van schooluitval bij achterstandsjongeren. Zelfvertrouwen doen mentees niet alleen op in een-op-eenrelaties met hun mentoren, maar ook in de bredere context van de school.[16] Zo zou praktische steun zoals huiswerkbegeleiding, die óók het geloof in de eigen mogelijkheden kan vergroten, veel structureler ingebed kunnen worden in het reguliere onderwijs. Mentoraatsprojecten kunnen wellicht een nieuwe, nog ongekende impuls krijgen door de individuele ondersteuning door mentoren te combineren met contextuele interventies op het niveau van de school.

3.5 Conclusie

Dit hoofdstuk ging over het vermoeden dat maatschappelijke interventies vaak effectiever zijn om participatie van burgers te bevorderen dan gedragsinterventies. Dit vermoeden heb ik uitgewerkt langs drie lijnen: preventie, bijvangst en buitensectorale interventies. Langs een vierde lijn heb ik aangegeven dat ook gedragsinterventies belangrijk blijven.
Langs deze lijnen zal het lectoraat de komende jaren praktijkgerichte onderzoeksprojecten ontwikkelen. In deze openbare les noemde ik er al vier. Tot op zekere hoogte zijn deze voorbeelden willekeurig. Ook andere reeds gestarte projecten had ik kunnen noemen of projecten die nog van start moeten gaan. Bij de keuze voor projecten heb ik ervoor gekozen incrementeel te werk te gaan. Dat wil zeggen dat ik zo veel mogelijk wil aansluiten bij bestaande initiatieven bij partijen in het veld en bij de wensen, behoeften en ideeën die daar leven. Het 'Verbinden door voetbal'-project is een goed voorbeeld. Daar sluiten we aan bij de behoeften van lokale voetbalclubs die voor zichzelf een maatschappelijke rol zien weggelegd. Als onze interventies en evaluaties straks zinvol blijken te zijn, dan willen we op termijn ook niet-actieve verenigingen perspectief en motivatie proberen te bieden om een meer ondernemende maatschappelijke rol te spelen.

Waarom kunnen sociale professionals zich vaak beter richten op omgeving dan gedrag? De eerste reden is dat omgevingsinterventies problemen kunnen voorkomen. Als problemen worden voorkomen, zijn gedragsinterventies niet meer nodig. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat het versterken van de gezinnen, scholen en buurten waarin jongeren opgroeien een cruciale factor is bij het voorkomen van verslavingen (Benson, Roehlkepartain en Sesma 2004), agressie (Junger 2006) of overlastgevend gedrag (Elhadioui 2006). Overigens kunnen ook gedragsinterventies problemen voorkomen. Het type preventie dat met gedragsinterventies wordt nagestreefd, betreft echter meestal doelgroepgerichte preventie. Waar doelgroepgerichte preventie zich richt op groepen met een verhoogde kans op problemen, richten omgevingsinterventies zich vaak op de *gehele* populatie (vgl. Esping-Andersen 2005).

De tweede reden waarom sociale professionals zich vaak beter kunnen richten op omgeving dan gedrag, zijn de *essential by-products* die omgevingsinterventies kunnen opleveren. 'Thuis Op Straat' (TOS) bijvoorbeeld, is een interventie die zich richt op de publieke ruimte. TOS wil in buurten en wijken een positiever klimaat creëren door sport- en spelactiviteiten aan te bieden. Het primaire doel zijn de activiteiten zelf en het plezier dat de kinderen eraan ontlenen. Het secundaire doel zijn de neveneffecten – de bijvangst – die kunnen ontstaan. Zo kan de bijvangst van sport en spel zijn dat de verstandhouding tussen etnische groepen verbetert, of dat de leefbaarheid van een buurt stijgt. De bijvangst kan met andere woorden zijn dat jongeren niet gaan rondhangen, zich niet gaan vervelen en zich niet gaan misdragen. Opnieuw, zo blijkt dus, kunnen omgevingsinterventies problemen voorkomen (Snel en Boonstra 2005).

De derde reden hangt samen met de voorgaande twee. Deze luidt dat de kans op participeren groter wordt als dit zich niet *naast*, maar *in* de dagelijkse routines en netwerken van mensen afspeelt. Juist omgevingsinterventies richten zich op de plekken waar mensen gewoonlijk zijn: de school, de straat, de club of het werk. Binnen (brede) scholen bijvoorbeeld, zijn er initiatieven die proberen om allochtone en autochtone ouders, die toch al op school komen, ertoe te bewegen om contacten met elkaar aan te gaan. Hoewel dergelijke initiatieven nog in de kinderschoenen staan en er naar de opbrengsten nog maar weinig onderzoek is gedaan, lijken de eerste resultaten veelbelovend te zijn (SCP 2007b; Broekman en Uyterlinde 2007). Het verder onderzoeken van deze ontwikkeling beschouw ik als een belangrijke opdracht voor het lectoraat.

“VERWORVEN KENNIS VOEDT DE PRAKTIJK **EN PRAKTIJKERVARING VLOEIT WEER TERUG NAAR HET ONDERWIJS”**

4 / BETEKENIS VAN HET LECTORAAT VOOR DE HOGESCHOOL EN ANDERE PARTIJEN

Het lectoraat maakt deel uit van het kenniscentrum Sociale Innovatie van de faculteit Maatschappij & Recht van Hogeschool Utrecht en werkt nauw samen met de andere lectoren in dit centrum. Binnen het kenniscentrum focust het lectoraat op maatschappelijke participatie en *jeugd* (vandaar de projectonderwerpen: jongeren en schulden, voetballende pupillen, brede scholen en roc-mentees). Het lectoraat onderhoudt nauwe banden met universiteiten en kenniscentra, waaronder Movisie, het Nederlands Jeugdinstituut en het Verwey-Jonker Instituut. Daarnaast zijn er contacten met het beroepsveld, zoals met ROC Midden Nederland, Kredietbank Utrecht, de KNVB, de Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders, de Eigen Kracht Centrale en met instellingen voor opvoedingsondersteuning. Maar het lectoraat is er niet alleen om de kennisbanden met de wetenschap en beroepspraktijk te versterken. Het heeft ook een functie voor het hoger beroepsonderwijs, in het bijzonder het beroepsonderwijs aan de faculteit Maatschappij & Recht van Hogeschool Utrecht.

Een belangrijke taak van het lectoraat is het ondersteunen van de faculteit Maatschappij & Recht in de ontwikkeling van een onderwijs- naar kennisfaculteit. Het lectoraat kan daarbij profiteren van een schat aan kennis en ervaring binnen de faculteit op het vlak van onderwijs en praktijkrelaties. Daar komt bij dat docenten en studenten ook in toenemende mate beschikken over onderzoeksvaardigheden. De faculteit wordt steeds meer een ‘kennisomgeving’: verworven kennis voedt de praktijk en praktijkervaring vloeit weer terug naar het onderwijs. Inhoudelijk zal het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling deze kennisomgeving proberen te versterken door eraan te werken dat in het onderwijs het belang van ‘omgevingsinterventies’ een structurelere plek krijgt.

In de relatie tussen lectoraat en onderwijs speelt ook nog een ander accent. Sociale professionals moeten de prestaties die zij leveren beter zichtbaar kunnen maken. Dit uitgangspunt willen we (steviger)

inbedden in het curriculum. De opbrengsten én de grenzen van sociale interventies laten zien is namelijk belangrijk voor burgers/cliënten, voor het beroepsveld, voor het sociaal beleid – en daarmee ook voor het onderwijs. Daarbij moeten we oog houden voor de beperkingen. Een interventie die resultaat heeft, is niet per definitie ook een goede interventie. Beslissingen over sociale interventies moeten niet alleen gaan over aangetoonde effectiviteit, maar ook over morele aanvaardbaarheid.

Een volgende taak voor het lectoraat is kennis aanbieden om het curriculum te vernieuwen. Een voorbeeld daarvan is het masterprogramma *Social Work*. Dat is een programma voor professionals in zorg en welzijn die zich verder willen specialiseren in hun vakgebied, dat mijn collega-lectoren en ik aan het ontwikkelen zijn en dat naar verwachting in september 2008 klaar is. Een laatste taak van het lectoraat is een bijdrage leveren aan de professionalisering van het docentenbestand, onder meer door in samenwerking met universiteiten promotiebegeleiding te bieden.

Toch gaat het mij in diepste zin niet om de hogeschool, niet om de universiteiten, niet om het beroepsveld en ook niet om het lectoraat. Ik wil een bijdrage leveren aan het oplossen van maatschappelijke problemen – spanningen tussen groepen, overlast van jongeren op straat, groei van het aantal zwerfjongeren –, ook als deze bijdrage slechts bescheiden kan zijn. Ik denk dat juist lectoraten over de mogelijkheden beschikken om onderzoek te doen dat de praktijk ten goede komt. Meer dan veel andere instituten beschikken ze ook over de middelen daartoe. Mijn doel is niet het beroep van sociale professionals op *zich* te profileren en sterker te positioneren. Mijn doel is wel de mogelijke maatschappelijke meerwaarde van sociale professionals aan te tonen, een meerwaarde die nu nog onvoldoende wordt ingezien en geapprecieerd.

BIJLAGEN

CURRICULUM VITAE 57
NOTEN 58
LITERATUURLIJST 62
DANKWOORD 74

/ CURRICULUM VITAE

Stijn Verhagen (1975), sociaal wetenschapper, is dragend lector aan de faculteit Maatschappij & Recht van Hogeschool Utrecht. Tot voor kort was hij werkzaam als adviseur bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). Dit is de adviesraad van het kabinet en de Staten-Generaal op het terrein van participatie van burgers en stabiliteit van de samenleving. Daarvoor was hij docent en promovendus aan de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam. Verhagen publiceert onder andere over integratie, zorg, democratie, maatschappelijke ondersteuning en jongerencultuur. Hij is redactielid van een aantal tijdschriften, waaronder 'TSS Tijdschrift voor sociale vraagstukken' en 'Sociale Interventie', het tijdschrift voor de wetenschap van sociale professies.

/ NOTEN

1 Het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling is een vernieuwde voortzetting van het lectoraat Maatschappelijke (Re)integratie en Community Support. Dit lectoraat functioneerde van september 2002 tot september 2006 met Jean Pierre Wilken als verantwoordelijk lector. Zie voor zijn huidige activiteiten als lector op het betreffende domein: www.socialeinnovatie.hu.nl.

2 De Eigen Krachtconferenties zijn een interessant voorbeeld (Van Pagee 2007). Deze conferenties stellen burgers die staan voor ingrijpende beslissingen in hun leven, in staat zowel hun eigen kracht en hulpbronnen te gebruiken als een beroep te doen op (professionele) hulpverlening van anderen.

3 Dit is bijvoorbeeld het geval bij het project 'Thuis Op Straat' (TOS). Dit project wil een positiever klimaat creëren in de publieke ruimte, door sport- en spelactiviteiten aan te bieden op de pleinen in een wijk. De betrokken professionals houden dagelijks een logboek bij, waarin kwalitatieve en kwantitatieve gegevens worden opgetekend. Deze vormen de basis voor evaluatief onderzoek en – langs die weg – voor verbetering van de werkpraktijk (Woudenberg 2005).

4 Ik zou daaraan willen toevoegen dat de meeste instellingen nog maar weinig ervaring hebben met het zichtbaar maken van de opbrengsten van hun interventies. Het jongerenwerk heeft daarmee bijvoorbeeld nog nauwelijks ervaring opgedaan (Fabri 2007). Voor creatief sociaal werk geldt hetzelfde (Van Hintum 2008). Het is dus vaak onduidelijk of de sociale sector voldoende of onvoldoende presteert. Het risico is dat er een sfeer van goede bedoelingen ontstaat, die het voor instellingen en gemeenten moeilijk maakt onderbouwde afspraken met elkaar te maken (De Boer en Duyvendak 2004).

5 Het voert te ver hier nader in te gaan op de vraag wat *weak ties* zijn, hoe je die creëert (indien nodig) en of ze eigenlijk wel te creëren zijn. Naast de al genoemde referenties verwijs ik naar de literatuur over cohesie en vluchtige contacten (Blokland 2006) en over de morele, functionele en expressieve dimensie van inte-

gratie/identificatie (Engbersen en Gabriëls 1995; WRR 2007).

6 Zelfs in de natuurwetenschappen, waar deductie en inductie een centrale rol spelen, komen veel ontdekkingen abductief tot stand (Vervaet 1988). Zo nam de Duitse sterrenkundige Johannes Kepler op zeker moment aan dat de posities van de planeet Mars op een ellips zouden liggen. Berekeningen op basis van de waarnemingen van de Deense sterrekundige Tycho Brahes leerden hem dat deze aanname juist was. Kepler had dus eerst een aanname en trok die daarna na aan de hand van Brahes waarnemingen.

7 Met Mol (2004; 2006) zouden we misschien van 'dokteren' kunnen spreken. Wie doktert, aldus Mol, is bezig al doende bij te stellen en al doende te leren. Wie doktert, streeft naar verbetering zonder te denken in een vaststaand plan. Dat plan staat immers juist ter discussie (zie ook Boutellier en Lünnemann 2006).

8 De RMO (2000a; 2007) onderscheidt drie dimensies van maatschappelijke contexten: schaal, sturing en samenhang. De schaal van een context kan groot of klein zijn, de sturing veraf of nabij en de samenhang heterogeen of homogeen. 'Maatschappelijke ontwikkeling' betekent voor de RMO het vinden van de juiste balans tussen beide. In het 'kleine' kunnen mensen zich identificeren met hun omgeving. Hetzelfde geldt voor het 'nabije' en 'homogene'. Het 'kleine' vormt de thuisbasis: een herkenbare, vertrouwde omgeving van waaruit mensen zich naar overige plekken kunnen begeven. Het gevaar van het 'kleine' is dat er een gesloten enclave ontstaat. Dan sluiten mensen zich af voor de omgeving. Er dienen dus verbindingen te zijn met het 'grote', met de wijdere omgeving. De afgelopen decennia was er volgens de RMO te veel aandacht voor grootschaligheid en massaficatie; de sociale dienst waar je een nummer bent, de wijk waar je je niet meer thuis voelt, de rector die zijn leerlingen niet kent. Door het principe 'klein-binnen-groot' na te streven – de schoolgemeenschap waar havo- en vwo-afdelingen elk eigen gebouwen, eigen docenten en eigen omgangsvormen hebben – zou de menselijke maat weer kunnen worden terug-

gebracht (zie ook Adriaansens 2004a; 2004b; 2007). De adviezen van de RMO zijn gericht aan de regering en de Eerste Kamer en Tweede Kamer. Om de menselijke maat in de maatschappelijke dienstverlening weer terug te brengen is het volgens deze raad nodig dat beleidsmakers ervoor zorgen dat professionals over voldoende handelingsruimte beschikken. De raad laat zich doorgaans alleen in algemene termen uit over de manieren waarop professionals die ruimte kunnen innemen, en over de manieren waarop zij de opbrengsten kunnen aantonen van investeringen in maatschappelijke contexten.

9 Elk van deze organisaties heeft zo zijn eigen redenen voor participatie in dit project. Kredietbank Utrecht heeft te maken met een enorme toename van het aantal schuldhulpverleningsaanvragen. Preventie zou die toename kunnen temperen. Het Veiligheidshuis Utrecht, dat een samenwerkingsverband is van verschillende organisaties in de justitie- en zorgketen, heeft te maken met jongeren die zorgen voor overlast en criminaliteit in de wijk. Vaak blijken deze jongeren óók problematische schulden te hebben. Abrona is een instellingen voor dienstverlening aan mensen met een verstandelijke en vaak ook psychiatrische stoornis. Borderline-cliënten bijvoorbeeld zijn geneigd (onverantwoorde) financiële verplichtingen aan te gaan. Het programma 'Jongeren en schulden' biedt deze instellingen de mogelijkheid aan kennisuitwisseling te doen. De professionals die er werkzaam zijn, geven namelijk aan dat zij onvoldoende kennis hebben over schuldpreventie. Enerzijds zijn er professionals die aangeven een lacune aan kennis te hebben over specifieke doelgroepen in schuldhulpverleningstrajecten, zoals jongeren, al dan niet met een verstandelijke beperking. Dit zijn vooral schuldhulpverleners en projectmedewerkers, werkzaam bij bijvoorbeeld de Kredietbank. Anderzijds is er de groep professionals die de specifieke doelgroepen wél goed kent, maar betrekkelijk weinig expertise heeft op het vlak van (preventieve) schuldhulpverlening, zoals professionals op en rond scholen (onderwijzers, mentoren,

leerplichtambtenaren, schoolmaatschappelijk werkers) of dienstverleners aan mensen met een verstandelijke beperking (woonbegeleiders, ambulant begeleiders, jeugdreclassering).

10 Interessant zijn in dit verband de programma's van *financial literacy* ofwel financiële geletterdheid in onder meer de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (zie Manning 2000; http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_literacy).

11 De vereniging was op dit vlak ook zelf al actief. Marokkaanse vaders die al een tijd zonder werk zaten werden in contact gebracht met een re-integratiebedrijf. Die vaders werken nu voor de club als steward, wat onder meer inhoudt dat ze surveilleren.

12 Het expliciet bij elkaar zetten van mensen met verschillende culturele achtergronden vormt *niet* het uitgangspunt. Dat zou te veel lijken op de eerder gememoreerde multiculturele straatbarbeque, waar mensen met elkaar eten en zo leren begrijpen wat er 'anders' is aan de ander. Dergelijke bijeenkomsten blijken niet effectief te zijn voor het doel waarvoor ze worden georganiseerd: het bevorderen van duurzaam contact (zie Snel en Boonstra 2005).

13 Ruim de helft van de brede scholen is gehuisvest in een gemeenschappelijke accommodatie (Oberon 2005). De organisaties bevinden zich dan *in* de school, wat voor ouders, kinderen en ook buurtbewoners de toegankelijkheid vergroot.

14 De praktijk blijkt echter weerbarstiger te zijn. Instellingsbelangen blijken bijvoorbeeld samenwerking in de weg te kunnen staan (Voogd en Van der Kooij 2007).

15 Indicatoren voor studierendement zijn onder meer *dropping out* (ja/nee), ontwikkeling behaalde cijfers en studiemotivatie.

16 In het geval van Terwijn: de door haar opgerichte weekendschool. Dat is een school voor aanvullend onderwijs voor gemotiveerde jongeren van tien tot veertien jaar uit sociaaleconomische achterstandswijken. Op deze weekendschool krijgen jongeren drie jaar lang elke zondag les van professionals. Doel is jongeren te steunen bij het verruimen van perspectieven, het versterken van zelfvertrouwen en het ontwikkelen van hun talenten.

/ LITERATUURLIJST

Achterhuis, H. (1979), *De markt van welzijn en geluk. Een kritiek van de andragogie*. Baarn: Ambo.

Adriaansens, H. (2004a), *Context en verantwoordelijkheid; bijdrage aan het normen- en waardendebat*. In: P. de Beer en K. Schuyt (red.), *Bijdragen aan waarden en normen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Adriaansens, H. (2004b), Passie in context. Over de gepassioneerde professional. In: M. Slagter, F. Meijering, I. Jacobsen-Moonen, R. Landeweerd en O. Meyer (red.), *De gepassioneerde professional*. Assen: Van Gorcum.

Adriaansens, H. (2007), De veranderende context van sociaal verkeer. In: RMO (2007), *Context. RMO Symposium 24 januari 2007*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Adriaansens, H. en Rouw, R. (2005), *Advies van Hans Adriaansens en Rien Rouw. Aangeboden op 29 november 2005*. In: De driehoek rond Visie op de sociale pijler van de duurzame driehoek. Middelburg: Provincie Zeeland.

Andrews, D., Zinger, I., Hoge, R., Bonta, J., Gendreau, P. en Cullen, F. (1990), Does correctional treatment work? A clinical relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28 (3): 369-404.

Arum, S. van, Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Brink, G. van den (2006), *Leefbaarheid als Ambacht. Sociale tactieken en strategieën van een woningcorporatie*. Utrecht: NIZW.

Asch, S. (1951), Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. In: H. Guetzkow (red.), *Groups, Leaderschip, and Men*. Carnegie Press: Pittsburgh.

Asch, S. (1952), *Social Psychology*. Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.

Asch, S. (1956), Studies of independence and conformity: 1. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs*, vol. 70, nr. 9 (overkoepelend nummer: 416): 1-70.

Bader, V. (2007), *Secularism or Democracy? Associatiotional Governance of Religious Diversity*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Benson, P., Roehlkepartain, E. en Sesma, A. (2004), Tapping the Power of Community. Building Assets to Strengthen Substance Abuse Prevention. *Search Institute Insights & Evidence*, 2 (1): 1-14.

Berg, M. van den (2008), Boeventuig of vernieuwers? Rotterdamse interventieteams zetten rechtvaardigheid op het spel. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 1-2, februari 2008: 8-12.

Berger, M. en Booij, Y. (2003), Mentoring in de jeugdzorg. *Pedagogiek*, 1: 40-53.

Berry, J. (1997), Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1): 5-34.

Boer, N. de en Duyvendak, J. W. (2004), Welzijn. In: H. Dijstelbloem, P. Meurs en E. Schrijvers (red.), *Maatschappelijke dienstverlening. Een onderzoek naar vijf sectoren*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Blokland, T. (2006), *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Oratie. Den Haag: Dr. Gradus Hendriks Stichting.

Blokland, T., Schillemans, T. en Verhagen, S. (maart 2006), Verbinden als het kernthema voor integratie: de betekenis voor het opbouwwerk van Niet Langer met de Ruggen naar Elkaar. *MO Samenlevingsopbouw*, 25, nr. 208: 26-28.

Boendermaker, L., Harder, A., Speetjes, P., Pijll, M. van der, Bartelink, C. en Everdingen, J. van (2006), *Programmeringsstudie jeugdzorg*. Utrecht/Groningen: Nederlands Jeugdinstituut/Rijksuniversiteit Groningen.

Boonstra, N. en Eerden, A. van der (2008), Hoe je een vijfsterren-plein maakt. Bezoek aan een belabberd en een aantrekkelijk plein. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 1-2, februari 2008: 13-18.

Boutellier, H. en Lünnemann, K. (2006), Dokteren aan disciplinering. Noties achter straf en zorg bij mensen met een psychische of psychiatrische stoornis die crimineel gedrag (kunnen) vertonen. In: RMO (2007), *Straf en zorg: een paar apart. Passende interventies bij delictplegers met psychische en psychiatrische problemen*. Amsterdam: SWP.

Boutellier, H. (2007), *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Oratie. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Brettschneider E. en Wilken, J. P. (2007), *Hoezo, een netwerk? Onderzoek naar de aandacht voor sociale netwerken in de verstandelijk gehandicaptenzorg*. Amsterdam: SWP.

Broekman, H. (2004), *Handboek opbouwwerk. Methoden, technieken en terreinen*. Den Haag: Dr. Gradus Hendriks-stichting.

Broekman, L. en Uyterlinde, M. (2008), *Als het hier niet mengt, mengt het nergens. Kwalitatief onderzoek koffieochtenden op OBS De Vierambacht*. Utrecht: Movisie.

Buijs, F., Demant, F. en Hamdy, A. (2006), Islamitisch radicalisme in Nederland. In: S. Harchaoui (red.), *Hedendaags radicalisme: verklaringen en aanpak*. Apeldoorn: Het Spinhuis.

Castells, M. (2004), *The Information Age. Volume II. The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.

CEG (2008), *Passend bewijs. Ethische vragen bij het gebruik van evidence in het zorgbeleid. Signalering ethiek en gezondheid 2007*. Den Haag: Centrum voor Ethiek en Gezondheid.

Clarke, J. en Newman, J. (1997), *The Managerial State. Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare*. Londen: Sage Publications.

Dijksterhuis, A. (2007), *Het slimme onbewuste. Denken met gevoel*. Amsterdam: Bert Bakker.

Docters van Leeuwen, A. (2007), De democratische arena. *Trouw*, 5 oktober 2007.

Doorn, J. van en Schuyt, C. (red.) (1978), *De Stagnerende Verzorgingsstaat*. Meppel: Boom.

Doorn, L. van (2008), *Sociale professionals en morele oordeelsvorming*. Oratie Hogeschool Utrecht. Utrecht: HU.
Doorten, I. en Rouw, R. (red.) (2006), *Opbrengsten van sociale investeringen*. Amsterdam: SWP.
Doris, J. (2002), *Lack of Character. Personality and Moral Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
DuBois, D., Holloway, B., Valentine, J. en Cooper, H. (2002), Effectiveness of Mentoring Programs for Youth: A Meta-Analytic Review. *American Journal of Community Psychology*, vol. 30, nr. 2: 157-197.
Duyvendak, J. W. (2002), Het einde van de goede bedoelingen. Het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en de crisis van de verzorgingsstaat, 1982-1994. In: I. de Haan en J. W. Duyvendak (red.), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers* (CRM, WVC, VWS), 1952-2002. Zutphen: Walburg Pers.
Duyvendak, J. W. (2004), *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie. Over de mythe van 'de' individualisering en de toekomst van de sociologie*. Oratie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
Duyvendak, J. W. en Hurenkamp, M. (red.) (2004), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep.
Elhadioui, I. (2006), *Hoe 'buitenstanders' gevestigden werden; kwalitatief onderzoek naar interculturele verhoudingen in de Burgemeesterwijk en de Steendijkpolder*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
Elster, J. (1979), *Ulysses and the Sirens*. Cambridge: Cambridge University Press.
Engbersen, G. en Gabriëls, R. (red.) (1995), *Sferen van integratie. Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid*. Amsterdam: Boom.

Engbersen, R. en Uyterlinde, M. (2006), Stadsmarinier Spierings: welzijnswerk faalt. Wie pak de reprofessionalisering van het welzijnswerk op? *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 5, mei 2006: 14-17.
Engelen, E. (2008), Een moedig en wijs rapport over de verkeerde zaken. *Migrantenstudies*. Vol. 24, nr. 3.
Eriksen, T. (2002), *Ethnicity and nationalism*. Londen: Pluto Press.
Esping-Andersen, G. (2005), Putting the horse in front of the cart: towards a social model for mid-century europe. In: WRR (2005), *WRR Lecture 2005. Towards A New Welfare State*. Amsterdam: Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
Ewijk, H. van (2003), *Redelijke sociale verhoudingen. Redelijk sociaal gedrag.* Oratie Hogeschool Utrecht. Utrecht: HU.
Ewijk, H. van, Spierings, F. en Wijnen-Sponselee, R. (2007), *Basisboek social work. Mensen en meedoen*. Amsterdam: Boom.
Fabri, W. (2007), *Startnotitie Kenniskring kwaliteit tiener- en jongerenwerk*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
Foucault, M. (1978), *The History of Sexuality*. New York: Pantheon.
Gezondheidsraad (2006), *Preventie en behandeling van de anti-sociale persoonlijkheidsstoornis*. Den Haag: Gezondheidsraad.
Granovetter, M. (1973), The Strenght of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, vol. 78, nr. 6: 1360-1380.
Hemerijck, A. en Hazeu, C. (2002), Werkt het, past het, mag het, en hoort het?: de kernvragen van beleidsvorming, toegepast op milieubeleid. *Bestuurskunde*, jrg. 13, nr. 2: 55-65.
Hintum, M. van (2008), Miljoenen voor goede bedoelingen. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 1-2, februari 2008: 28-31.
Illich, I. (1977), *Disabling Professions*. Londen: Boyars.
Izen, A. en Levin, P. (1972), Effects of Feeling Good on Helping: Cookies and Kindness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 3: 384-388.

Jong, J. D. de (2007), *Kapot moeilijk. Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van 'Marokkaanse' jongens*. Amsterdam: Aksant.
Junger, M. (2006), Naar een kosteneffectief beleid ter voorkoming van antisociaal gedrag. In: I. Doorten en R. Rouw (red.) (2006), *Opbrengsten van sociale investeringen*. Amsterdam: SWP.
Keijsers, J. en Paulussen, T. (2005), *Kennis beter benutten: informatiegedrag van nationale beleidsmakers*. Woerden: NIGZ.
Knijn, T. (2004), *Het prijzen van de zorg. Sociaal beleid op het snijvlak van privé en publiek*. Oratie. Utrecht: Universiteit Utrecht.
Knijn, T. (2005), Meer vakinhoud voor professionals. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, nr. 7, juli/augustus 2005: 9-14.
Knijn, T. en Verhagen, S. (2007), Contested Professionalism: Payments for Care and the Quality of Home Care. *Administration & Society*, vol. 9, nr. 4: 451-475.
Klarus, R. (2003), *Competenties ontwikkelen in de lerarenopleiding. Standaardsetting, leren en beoordelen*. Inaugurele publicatie bij de aanvaarding van het ambt van Lector competentieontwikkeling en beoordeling aan de STOAS Hogeschool. Den Bosch/Dronten: STOAS Hogeschool.
Kwekkeboom, R. en Wijnen-Sponselee, R. (2007), Meedoen in een participatiemaatschappij. In: H. van Ewijk, F. Spierings en R. Wijnen-Sponselee (red.), *Basisboek social work. Mensen en meedoen*. Amsterdam: Boom.
Lamers-Winkelman, F., Slot, N., Bijl, B. en Vijlbrief, A. (2007), *Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam/Duivendrecht: Vrije Universiteit Amsterdam/PI Research.
Lans, J. van der (2007), Opbouwwerkers, geef je over! *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 10, oktober 2007: 24-25.
Levering, B. en Kinneging, A. (2007), *In het belang van het kind. Gezien vanuit het kind en gezien vanuit de overheid*. Amsterdam: SWP.

Linde, M. van der (2007), *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland*. Amsterdam: SWP.
Lub, V. en Uyterlinde, M. (2007), 'Ik ga niks pushen'. De mentor als redder? In: K. van Beek en M. Ham (red.), *Gaat de elite ons redden? De nieuwe rol van de bovenlaag in onze samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.
Lubbers, R. (2007), *De vrees voorbij. Een hartenkreet. Ruud Lubbers in gesprek met Carolina Lo Calbo*. Amsterdam: De Bezige Bij.
Macdonald, K. (1995), *The Sociology of the Professions*. Londen: Sage Publications.
Manning, R. (2000), *Credit Card Nation. The Consequences of America's Addiction to Credit*. New York: Basic Books.
Marsh, P. (2007), *Developing an enquiring social work practice. Practitioners, researchers and users as scientific partners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
Menger, A. (2007), *Wat is professionele ruimte*. Lezing Reclassering Nederland, 10 juni 2007.
Milgram, S. (1974), *Obedience to Authority*. New York: Harper & Row.
Ministerie van Algemene Zaken (2007), *Samen werken samen leven: beleidsprogramma Kabinet-Balkenende IV 2007-2011*. Den Haag: Ministerie van Algemene Zaken.
Mol, A. (2004), Onderzoek het goede: waardebeheer in de gezondheidszorg. In: P. de Beer en C. Schuyt (red.), *Bijdragen aan waarden en normen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
Mol, A. (2006), *De logica van het zorgen. Actieve patiënten en de grenzen van het kiezen*. Amsterdam: Van Gennep.
Mootz, M. en Verhagen, S. (2007a), De WMO over vijf jaar: drie constructieve scenario's. *Sociaal Bestek*, 69, nr. 1: 2-7.
Mootz, M. en Verhagen S. (2007b), Voorkom onjuiste beeldvorming. *WMO Magazine*, 7, september: 12-14.
Mootz, M. (2008), De kern van de WMO. *TSG*, 86 (3), 111-112.

NVVK (2007), *Jaarverslag 2006*. Den Haag: NVVK.
NVVK (2008), *Meer aanvragen, meer succes, minder uitval*. Den Haag: NVVK.
Oberon (2005), *Jaarbericht 2005*. Brede scholen in Nederland. Utrecht: Oberon.
Pagee, R. van (2007), *Eigen kracht. Family Group Conference in Nederland: van model naar invoering*. Amsterdam: SWP.
Rhodes, J. (2002), *Stand by me. The Risks and Rewards of Mentoring Today's Youth*. Cambridge: Harvard University Press.
RMO (2000a), *Aansprekend burgerschap*. Den Haag: Sdu.
RMO (2000b), *Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur*. Den Haag: Sdu.
RMO (2005), *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: Sdu.
RMO (2007), *Context. RMO Symposium 24 januari 2007*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
Rouw, R. en Verhagen, S. (2007), *Insight into proceeds from social investments. Beyond numbers fetishism and relativism*. Paperpresentatie in het kader van het 'International Council of Social Welfare'-seminar te Madrid, 14-16 december 2007.
Ruiter, C. de (2000), *Voor verbetering vatbaar*. Oratie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
Sabini, J. en Silver, M. (2005), Lack of Character? Situationism Critiqued. *Ethics*, 115 (april 2005): 535-562.
Scheffer, P. (2000), Het multiculturele drama. *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.
Schillemans, T. en Verhagen, S. (2005), Van spreiden naar verleiden. *Socialisme en Democratie*, 9: 13-22.
Schillemans, T., Verhagen, S. en Blokland, T. (2006), Vernieuwing van het openbaar domein: ontmoeting door familiaire en gedeelde belangen. In: T. van der Pennen (red.) (2006), Uitvoerend werk. *De koppeling tussen de fysieke en sociale opgave bij stedelijke vernieuwing*. Delft: OTB.

Schillemans, T. (2007), *Verantwoording in de schaduw van de macht. Horizontale verantwoording bij zelfstandige uitvoeringsorganisaties.* Amsterdam: Lemma.
Schuyt, C. (1995), *Filosofie van de sociale wetenschappen.* Utrecht: De Tijdstroom.
Schuyt, C. (2006), *Steunberen van de samenleving. Sociologische essays.* Amsterdam: Amsterdam University Press.
Schut, M en Turlings. E. (2004), *Integrale schuldhulpverlening, een handreiking voor gemeenten en uitvoerende instanties.* Utrecht: Landelijk Platform Integrale Schuldhulpverlening en StimulanSZ.
SCP (2005), *Uit elkaars buurt: de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
SCP (2006), *Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden. Signalement.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
SCP (2007a), *De sociale staat van Nederland 2007.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
SCP (2007b), *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
SER (2007), *Niet de afkomst maar de toekomst. Naar een verbetering van de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren.* Publicatienummer 1. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
Serail, T en Berg, M. von (2007), *Huishoudens met risicovolle schulden.* Tilburg: IVA.
SGBO (2007), *Benchmark Schuldhulpverlening.* Den Haag: SGBO.
Snel, E. en Boonstra, N. (2005), De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen. In: RMO (2005), *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden.* Den Haag: Sdu.

Spierings, F. en Steketee, M. (2004), Jongerenwerk: op het spoor van nieuwe groepen. *Sociale interventie*, 13 (1): 31-41.
Spinder, S., Joanknecht, L., Hout, A. van en Pagée, R. van (2007), *Krachten en kansen. Initiatieven voor vernieuwing in zorg en welzijn.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
SPR (2007), *Organiseren van sociale slagkracht. Een advies gericht op het smeden en versterken van vruchtbare sociale coalities.* Rotterdam: Sociaal Platform Rotterdam.
Sprinkhuizen, A. en Engbersen, R. (2007), *Spelers in de samenlevingsopbouw aan het begin van de 21ste eeuw.* Utrecht: Movisie.
Stern, J. (2003), *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill.* New York: Harper Collins.
Stets, J. (2006), Identity theory. In: P. Burke (red.), *Contemporary social psychological theories.* Stanford: Stanford University Press.
Stevens, G. (2004), *Mental health in Moroccan youth in the Netherlands.* Rotterdam: Optima Grafische Communicatie.
Stevens, G., Vollebergh, W., Pels, T. en Crijnen, A. (2007), Problem Behavior and Acculturation in Moroccan Immigrant Adolescents in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology,* 38 (3), 310-317.
Steyaert, J., Bodd, J. en Linders, L. (2005), *Actief burgerschap. Het betere trek- en duwwerk rondom publieke dienstverlening.* Eindhoven: Fontys Hogescholen.
Studulski, F., Kloprogge, J., Aarssen, J., Bontje, D. en Broekhof, K. (2005), *Quick-scan dagarrangementen in zeven landen.* Utrecht: Sardes.
Terpstra, D. (2008), *Benoemen en Bouwen. Doekle Terpstra in gesprek met Maarten Meester.* Kampen: Uitgeverij Ten Have.
Terwijn, H. (2008), Leren van maatschappelijke voorbeelden in de VS en Nederland. In: K. van Beek en M. Ham (red.), *Gaat de elite ons redden? De nieuwe rol van de bovenlaag in onze samenleving.* Amsterdam: Van Gennep.

Tierny, J. en Grossman, J. (2000), *Making a Difference. An Impact Study of Big Brothers Big Sisters.* Philadelphia: Public/Private Ventures.
Tonkens, E. (2003), *Mondige burgers, getemde professionals. Marktwerking, vraagsturing en professionaliteit in de publieke sector.* Utrecht: NIZW.
Tonkens, E. (2006), *De bal ligt bij de burger. Burgerschap in een pluriforme dynamische samenleving.* Oratie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
Torenvlied, R. en Akkerman, A. (2005). *Preventiebeleid: een verkennende achtergrondstudie.* Den Haag: RMO.
Uyterlinde, M., Neefjes, K. en Engbersen, R. (2007), *Welzijn versterkt burgerschap.* Utrecht: Movisie.
Veldboer, L., Engbersen, R., Duyvendak, J. W. en Uyterlinde, M. (2008), *Helpt de middenklasse? Op zoek naar het middenklasse-effect in gemengde wijken.* Den Haag: NICIS.
Verhagen, S. (2005), *Zorglogica's uit balans. Het onbehagen in de thuiszorg nader verklaard.* Utrecht: Uitgeverij De Graaff.
Vervaet, E. (1988), *Verklaren en ontdekken. Witte bonen, planeten en nog wat.* Structuur en genese, 1988 (vol. 1): 21-23.
Verweel, P. (2007), *Respect in en door sport.* Oratie. Amsterdam: SWP.
Voogd, K. en Kooij, A. van der (2007), *Bouwen aan samenwerking in multifunctionele accomodaties.* Utrecht: Movisie.
Vries, S. de (2007), *Wat werkt? De kern en de kracht van het maatschappelijk werk.* Amsterdam: SWP.
VROM (2007), *Integratienota 2007-2011. Zorg dat je erbij hoort!* Den Haag: VROM.
Walzer, M. (1983), *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality.* USA: Basic Books, Inc.
Walzer, M. (2004), *Politics and Passion. Toward a More Egalitarian Liberalism.* New Haven: Yale University Press.
Welzer, H. (2006), *Daders. Hoe heel normale mensen massamoordenaars worden.* Amsterdam: Anthos.

Wilken, J. P. (2002), *Tussen illusie en werkelijkheid. Over de maakbaarheid van maatschappelijke reïntegratie.* Oratie Hogeschool Utrecht. Utrecht: HU.

Winter, M. de (2000), *Beter maatschappelijk opvoeden. Hoofdlijnen van een eigentijdse participatie-pedagogiek.* Assen: Van Gorkum.

Winter, M. de (2005), *Democratie-opvoeding versus de code van de straat.* Oratie. In: M. de Winter, T. Schillemans en R. Janssens (red.), Opvoeding in democratie. Amsterdam: SWP.

Wittebrood, K. en Beem, M. van (2004), *Sociale veiligheid vergroten door gelegenheidsbeperking: wat werkt en wat niet?* Den Haag: RMO.

Woudenberg, R. (2005), *Het logboek van Thuis Op Straat: instrument voor kwaliteitsverbetering?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

WRR (2007), *Identificatie met Nederland.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

IJzendoorn, M. van, Prinzie, P., Euser, E., Groeneveld, M., Brilleslijper-Kater, S., Noort-van der Linden, A. van, Bakermans-Kranenburg, M., Juffer, F., Mesman, J., Klein Velderman, M. en San Martin Beuk, M. (2007), *De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen* (NPM-2005). Leiden: Universiteit van Leiden.

Zwaluwen Utrecht (2006), *Normen en waarden, gouden regels en tuchtcommisie.* Brief van het bestuur aan de leden, het kader en ouders/verzorgers, 8 januari 2006.

Zwaluwen Utrecht (2008), *Bestuursagenda 2007-2011. Een vitale vereniging in een veranderende samenleving.* Presentatie ledenvergadering, 5 maart 2008.

/ DANKWOORD

Graag wil ik allereerst het college van bestuur en de directie van de faculteit Maatschappij & Recht bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik ervaar het als een eer te mogen bijdragen aan de ontwikkeling van kennis aan de hogeschool en aan het opzetten van onderzoek dat bruikbaar is voor de praktijk. Ten tweede dank ik mijn collega-lectoren en overige collega's bij het kenniscentrum van de faculteit voor de welkome ontvangst en prettige samenwerking tot nu toe. Ten slotte wil ik de leden van mijn kenniskring danken. Met Alfons Ravelli, Aly Gruppen, Eelco Koot, Ellen Grootoonk, Henriëtte Visser en Pim van Heijst heb ik de afgelopen periode spannende ideeën ontwikkeld en veelbelovende plannen gesmeed. Ik heb er alle vertrouwen in dat wij onze ambities ook zullen gaan waarmaken.

Verder dank ik mijn collega's bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, waar ik als coauteur betrokken was bij vele adviesrapporten. Deze openbare les bouwt ook voort op een deel van deze rapporten. Speciaal wil ik Hans Adriaanssens en Paul Frissen danken voor de provocatieve en elegante manier waarop zij tijdens de raadsvergaderingen mijn denken steeds weer net een ander perspectief wisten te geven. We zaten nauwelijks samen in projectteams. Dat zat ik wel, en zeer plezierig, met andere raads- en stafleden zoals Cecil Arda, José Manshanden, Krijn van Beek, Marijke Mootz, Maurits Barendrecht, Micha de Winter, Rienk Janssens, Talja Blokland-Potters, Rien Rouw en Thomas Schillemans.
De laatste twee gaven constructief en fijnzinnig commentaar op een eerdere versie van deze tekst. Daarvoor dank ik ook: Anneke Menger, Ewald Engelen, Hans van Ewijk en Matthijs Uyterlinde.
Ook speciaal wil ik noemen mijn ex-collega's bij Algemene Sociale Wetenschappen (ASW), waar mijn roots liggen. Het interdisciplinaire perspectief dat ASW eigen is, heeft steeds mijn loopbaan gekarakteriseerd. Met name Trudie Knijn en Frits van Wel staan voor mij aan de basis van deze rode draad.

Dan mijn familie en vrienden. Hen dank ik voor de ondersteuning, de interesse, de verhalen en het gevoel van thuis. In het bijzonder geldt dat voor mijn lieve vrouw Linda en mijn lieve ouders, en sinds enige tijd ook voor mijn lieve zoon die het leven weer een geheel nieuwe dimensie geeft. Monter en fier onderzoekt hij de mogelijkheden voor ontwikkeling en participatie. Aan Tim Jonas draag ik deze openbare les op.

Colofon

auteur Stijn Verhagen
eindredactie Marketing & Communicatie,
Faculteit Maatschappij & Recht
ontwerp en uitvoering Dietwee, ontwerp en communicatie
drukwerk Grafisch Bedrijf Tuijtel
foto's p. 4: William Vandivert; p. 15, 16, 41: Hollandse Hoogte, Amsterdam; p. 32: University of Michigan

lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling
openbare les Participatie en maatschappelijke ontwikkeling, juni 2008
adres Heidelberglaan 7, 3584 CS Utrecht
Postbus 85397, 3508 AJ Utrecht
telefoon 030 252 92 14
website www.socialeinnovatie.hu.nl
e-mail ksi@hu.nl

lpmo_a_0608_dt